

مقاله پژوهشی

قابلیت‌سنجی جاذبه‌های گردشگری در نواحی روستایی شهرستان نیشابور

زهرا مظفری^۱، مریم قاسمی^{۲*}، خدیجه بوزارجمهری^۳، امیدعلی خوارزمی^۴

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد

۲. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد

۴. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۸)

Capability Assessment of Rural Areas of Neishabour City in Terms of Tourist Attractions

Zahra Mozaffari¹, Maryam Ghasemi^{2*}, Khadijeh Bouzarjomehri³, Omid Ali Kharazmi⁴

1. Ph.D. Student in Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

2. Assistant Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

3. Associate Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

4. Assistant Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

(Received: 02/Oct/2021 Accepted: 19/Jul/2022)

Abstract

The sustainable development of rural tourism requires the recognition and proper use of potentials and proper planning. Tourist attractions are one of the main elements of tourism without which it is difficult to create a demand for a tourist destination. Neishabour township is one of the main tourist destinations of Razavi Khorasan province with various natural and human rural tourism attractions. After Mashhad township, Neishabour has a special position of tourism in Razavi Khorasan province. However, until now, its diverse and valuable natural and human attractions have not received enough attention. In the present research, it has been tried to identify the axes of rural tourism by measuring the capacity of attractions. Identifying tourism potentials can provide good opportunities for the development of villages. The research method is descriptive-analytical, and the field information was collected using a researcher-made questionnaire that was completed by 233 local experts. Data analysis and classification of villages was done using GIS and AHP model. For this purpose, 44 information layers including 15 natural attractions, 8 cultural attractions and 21 historical attractions were prepared and errors were corrected in the GIS environment. Appropriate weights were also determined with the help of Expert Choice. Then, by combining and overlapping the layers of information in the GIS environment, suitable areas were identified and the top priorities for the development of rural tourism were introduced separately for each type of attraction in Neishabour township. The results showed that the villages with high tourism potential are stretched in a strip from the northeast edge of the township to the northwest. The villages of Bozhan, Grineh, Yingjeh, Chekneh Olya, Klidar, Barzanun, Taqan, Eishabad, Ghar, Souqand, Hesar, and Deezbad Olya have more capabilities and need to be prioritized in tourism development programs. Also, 46.6% of the township area is in the very unsuitable class, 16.61% in the unsuitable class, 21.22% in the middle class, 14.81% in the suitable class and 0.74% in the very suitable class in terms of rural tourism attraction potential. If rural tourism is managed and planned in a suitable way with the dispersion and variety of attractions, it can lead to the process of sustainable development of rural and tourism.

Keywords: Capability Assessment, Rural Tourism, Natural and Human Attractions, Neishabour Township.

چکیده

توسعه همه‌جانبه و پایدار گردشگری روستایی مستلزم شناخت و بهره‌گیری مناسب از پتانسیل‌های بالقوه و در نهایت برنامه‌ریزی درست است؛ جاذبه‌های گردشگری یکی از عناصر اصلی گردشگری است که بدون آن ایجاد تقاضا برای مقصد گردشگری دشوار است. شهرستان نیشابور با داشتن جاذبه‌های گردشگری روستایی طبیعی و انسانی متنوع، یکی از مقاصد اصلی گردشگری استان خراسان رضوی است که سالانه گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کند و سبب شده که شهرستان نیشابور پس از شهرستان مشهد، موقعیت ویژه‌ای در زمینه گردشگری در استان خراسان رضوی داشته باشد. با اینکه شهرستان نیشابور با ویژگی‌های خاص گردشگری روستایی خود می‌تواند تبدیل به یکی از کانون‌های گردشگری روستایی استان شود اما تاکنون این جاذبه‌های متنوع و ارزشمند طبیعی و انسانی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. لذا در پژوهش حاضر سعی شده با ظرفیت‌سنجی جاذبه‌ها، محورهای گردشگری روستایی در راستای توسعه گردشگری شناسایی شود. بدیهی است، شناسایی قابلیت‌ها و پتانسیل‌های گردشگری می‌تواند فرصت‌های خوبی برای رشد روستاها فراهم کند. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات میدانی با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته بوده و به کمک ۲۳۳ خبره محلی تکمیل شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها و طبقه‌بندی روستاها با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و مدل AHP انجام گرفت؛ بدین منظور، ۴۴ لایه اطلاعاتی شامل ۱۵ جاذبه طبیعی، ۸ جاذبه فرهنگی و ۲۱ جاذبه تاریخی تهیه و در محیط GIS تصحیح خطا گردید. اعمال وزن‌های مناسب نیز به کمک Expert Choice انجام شد؛ در ادامه با تلفیق و همپوشانی لایه‌های اطلاعاتی در محیط GIS، پهنه‌های مناسب شناسایی و اولویت‌های برتر توسعه گردشگری روستایی به تفکیک هر نوع جاذبه در شهرستان نیشابور معرفی شد. نتایج نشان داد، روستاهای دارای پتانسیل بالا در زمین گردشگری به صورت نواری از حاشیه شمال شرقی به شمال غرب شهرستان کشیده شده‌اند. روستاهای بوزان، گرینه، ینگجه، چکنه علیا، کلیدر، برزنون، طاقان، عیش‌آباد، غار، سوقند، حصار، دیزباد علیا دارای قابلیت بیشتری بوده و لازم است در اولویت برنامه‌های توسعه گردشگری قرار گیرند. همچنین ۴۶/۶ درصد شهرستان از نظر پتانسیل جاذبه گردشگری روستایی در طبقه بسیار نامناسب، ۱۶/۶۱ درصد در طبقه نامناسب، ۲۱/۲۲ درصد در طبقه متوسط، ۱۴/۸۱ درصد در طبقه مناسب و ۰/۷۴ درصد در طبقه بسیار مناسب قرار دارند. به نظر می‌رسد در صورتی که گردشگری روستایی به نحوی مناسب با پراکندگی و تنوع جاذبه‌ها مدیریت و برنامه‌ریزی شود، می‌تواند خالق یا محرک فرایند توسعه یافته‌ای برای حصول به پایداری در نواحی روستایی و صنعت گردشگری باشد.

واژه‌های کلیدی: قابلیت‌سنجی، گردشگری روستایی، جاذبه‌های طبیعی و انسانی، شهرستان نیشابور.

*Corresponding Author: Maryam Ghasemi
Email: magh30@um.ac.ir

مقدمه

امروزه گردشگری یکی از امیدبخش‌ترین فعالیت‌هایی است که از آن به‌عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌کنند. توسعه گردشگری برای کشورهای در حال توسعه همچون ایران که با معضلات بیکاری، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی مواجه‌اند، اهمیت فراوانی دارد (جهانگیر و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۶). با توجه به وابستگی شدید ایران به درآمدهای نفتی، پایان‌پذیر بودن این منبع و نوسان‌های قیمتی شدید آن طی چند سال گذشته، استفاده و بارگیری منابع جایگزین به‌منظور رهایی از اقتصاد تک‌محصولی، بیش از پیش در کشور احساس می‌شود (عابدی و صداقت، ۱۳۹۸: ۷۴). ایران از لحاظ جاذبه‌های تاریخی در رتبه دهم جهانی و از لحاظ جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی در بین پنج کشور برتر دنیا قرار گرفته است، لذا می‌توان از گردشگری به‌عنوان یکی از بهترین گزینه‌های ممکن برای جایگزینی درآمدهای حاصل از نفت، کاهش وابستگی شدید به اقتصاد تک‌محصولی و حرکت به سمت توسعه مطلوب، نام برد (کمانداری و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۹). وقتی صحبت از گردشگری می‌شود، می‌توان شاهد گسترش چشمگیر انواع گردشگری یعنی گردشگری نظامی، گردشگری روستایی، گردشگری کنگره، گردشگری سلامت، گردشگری ورزشی، گردشگری مذهبی، باستان‌شناسی، شهری، گردشگری تفریحی، آبگرم، طبیعت‌گردی و طبیعت‌شناسی، گردشگری غذا، جهانگردی تاریک، گردشگری سقط‌جنین و پیوند، جهانگردی بود (Tomic & et al., 2019: 540). در این میان یکی از انواع گردشگری که حجم گسترده‌ای از مخاطبان را به خود اختصاص داده، گردشگری روستایی است، این شاخه تخصصی از گردشگری به سبب ویژگی‌های ساختاری و کارکردی خاص توانسته در متن گردشگری جهانی جای گیرد و حوزه نفوذ آن در حال حاضر سراسر جهان را فراگرفته است (تبریزی و کلاکی، ۲۰۸: ۱۳۹۷)، به طوری که UNWTO سال ۲۰۲۰ را سال گردشگری و توسعه روستایی برای ارتقاء توان گردشگری در راستای ایجاد فرصت‌های شغلی و همچنین پیشرفت و برجسته‌سازی نقش منحصربه‌فرد گردشگری در حفظ و بالابردن میراث طبیعی و فرهنگی و مهار مهاجرت شهری نام‌گذاری کرده بود (UNWTO, 2020). بدیهی است که رشد و گسترش

گردشگری روستایی منافع متعددی از جمله: ارائه راه‌حل‌های جایگزین و مکمل برای زندگی روستایی؛ تداوم فعالیت‌های سنتی؛ ایجاد و توسعه سرمایه‌گذاری‌های جدید، ایجاد بازار برای بخش کشاورزی؛ تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی؛ فراهم کردن بودجه‌ای برای مدیریت منابع طبیعی و تاریخی؛ استفاده فعال از نیروی کار زنان در مناطق روستایی؛ (Curcic & et al., 2021: 2) ایجاد اشتغال؛ ایجاد درآمد؛ کاهش مهاجرت و احتمالاً افزایش مجدد جمعیت؛ نگهداری و بهبود خدمات عمومی؛ بهبود زیرساخت‌ها؛ احیای صنایع دستی، آداب و رسوم و هویت‌های فرهنگی؛ افزایش فرصت‌های ارتباط اجتماعی و مبادله؛ حفاظت و بهبود هر دو محیط طبیعی و ساخته‌شده را برای نواحی روستایی به همراه دارد (Okech & et al., 2012: 46-47).

در این زمینه آمایش مناطق برای تبیین و تعیین پتانسیل مکان در راستای بهره‌برداری درخور و متناسب، اولین قدم می‌تواند به‌حساب آید که این امر می‌تواند در مورد ظرفیت‌های مختلف طبیعی، فرهنگی، اجتماعی مصداق داشته باشد (محمدی ترکمانی و همکاران، ۲۱۷: ۱۳۹۸). تا زمانی که از کمیت و کیفیت جاذبه‌های گردشگری اطلاع دقیقی نداشته باشیم، بارگذاری صحیح جمعیت، گردشگر و فعالیت امکان‌پذیر نخواهد بود. این مسئله در حوزه گردشگری روستایی، خود را در عدم توازن در سازمان فضایی و عدم سلسله‌مراتب مبتنی بر رابطه تعاملی میان نواحی گردشگری نشان می‌دهد (Miller, 1995). به طوری که بایستی در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، هدایت گردشگران با توجه به امکانات و زیرساخت‌های گردشگری صورت گیرد. از طرفی برای رفاه گردشگران و کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی، شناخت ظرفیت نواحی گردشگری امری ضروری و حیاتی تلقی می‌شود. لذا برای پتانسیل‌یابی گردشگری یک منطقه و یا ظرفیت‌سنجی گردشگری، در ایران و جهان پژوهشگران همواره به دنبال ارزیابی سایت‌ها و قابلیت‌های گردشگری آن منطقه بوده‌اند (کامران و همکاران، ۱۳۹۹: ۶).

شهرستان نیشابور و روستاهای آن به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی از پتانسیل بالایی در زمینه گردشگری برخوردار است. تنوع آب و هوایی، تنوع مورفولوژیکی (از مناطق پست و هموار تا کوهستان‌های بلند و مرتفع)، تنوع زیستی (گیاهی و جانوری)، فرهنگ، گویش، آثار منحصربه‌فرد تاریخی ثبتی که در فهرست آثار ملی قرار دارد، وجود آرامگاه مفاخر و مشاهیر فرهنگی و بقاع متبرکه؛ برخوردار از آداب و رسوم و سنن

برای ایجاد اشکال مختلف گردشگری» با استفاده از روش SWOT نشان داد که اگرچه منطقه مورد مطالعه ظرفیت‌های گردشگری بسیار اما زیرساخت‌های اساسی ناکافی دارد که در صورت به‌روزرسانی و تابلوهای راهنمایی برای بازدیدکنندگان این امکان وجود دارد که از سهره جایگزین موجود برای دسترسی به منطقه استفاده کنند. ستینکایا و همکاران^۳ (۲۰۱۸) در «ارزیابی سایت‌های بوم‌گردی: تحلیل تصمیم چندمعیاره مبتنی بر GIS» موقعیت‌های جغرافیایی بالقوه برای فعالیت‌های بوم‌گردی و انتخاب بهترین مکان را از بین گزینه‌ها بررسی کرده‌اند. نویسندگان با استفاده از داده‌های واقعی از منطقه دریای سیاه در ترکیه، کاربرد روش ارزیابی را آزمایش و بهترین گزینه به‌دست‌آمده با روش پیشنهادی را برای نه شهر منطقه مقایسه کرده‌اند. در نتیجه، غرب سینوپ، شرق آرتوین و جنوب دریای سیاه به‌عنوان مکان‌های بسیار مناسب برای اکوتوریسم تعیین شدند. هانگ و همکارانش^۴ (۲۰۱۸) در پژوهش «ارزیابی چندمعیار پتانسیل گردشگری در مناطق مرتفع مرکزی ویتنام» به ارزیابی چندمعیاری از ظرفیت گردشگری در مناطق مرتفع مرکزی ویتنام پرداختند. نتایج نشان داد ارتفاعات مرکزی دارای پتانسیل قابل‌توجهی برای توسعه گردشگری است در این ارتباط ایجاد سایت بالقوه بوم‌گردی و گردشگری فرهنگی توصیه شده است. تروکاچو^۵ (۲۰۱۵) با استفاده از روش SWOT و رویکرد دلفی به پتانسیل‌ها، چالش‌ها و مشکلات گردشگری روستایی را از دیدگاه تأثیر آن بر توسعه پایدار روستایی در شهرک‌های روستایی Krai Stavropol، روسیه بررسی و ارزیابی کرده است. هدف شناسایی جاذبه‌های گردشگری موجود و بالقوه در مناطق روستایی در جنوب روسیه و ارائه راه‌حلی برای معرفی جذابیت آن‌ها برای گردشگران است. همچنین رتبه‌بندی از سکونتگاه‌های روستایی منتخب با توجه به ظرفیت گردشگری روستایی آن‌ها و مدل‌های گردشگری برای اطمینان از توسعه پایدار مناطق روستایی ارائه داده است.

بخشی‌نژاد (۱۳۹۹) به «تبیین ظرفیت‌های گردشگری برای توسعه مناطق روستایی در استان چهارمحال بختیاری» پرداخته است. نتایج نشان داد، مهم‌ترین ظرفیت‌های

فرهنگی بومی، بازی‌های محلی و برگزاری جشنواره‌های خاص؛ وجود مناطق بکر اکوتوریسم و بیابانات در دامنه جنوبی بینالود، رودخانه‌ها و آبشارها، درختان دیرزیست، رودخانه دائمی و فصلی متعدد، منطقه حیات‌وحش حفاظت‌شده رئیسی و حیدری، وجود ارتفاعات و قله بینالود (بام خراسان)؛ صنایع دستی متعدد و متنوع نظیر قالی‌بافی، سفالگری، فیروزه‌تراشی، منبت و معرق‌کاری، کاشی‌کاری، قلم‌زنی، گیوه‌بافی، آهنگری، فرت بافی، حصیربافی باعث شده که شهرستان نیشابور بعد از شهرستان مشهد موقعیتی ویژه و اولویت داری در زمینه گردشگری در استان خراسان رضوی داشته باشد. با اینکه شهرستان نیشابور با داشتن ویژگی‌های خاص گردشگری روستایی می‌تواند تبدیل به یکی از کانون‌های گردشگری روستایی استان تبدیل شود اما، تاکنون این جاذبه‌های متنوع و ارزشمند طبیعی و انسانی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. لذا در پژوهش حاضر سعی شده با ظرفیت‌سنجی جاذبه‌های گردشگری، محورهای گردشگری روستایی شهرستان شناسایی شود. بدیهی است، شناسایی قابلیت‌ها و پتانسیل‌های گردشگری می‌تواند فرصت‌های خوبی برای توسعه در مناطق روستایی دورافتاده شهرستان فراهم کند. بنابراین توسعه گردشگری روستایی به جمعیت ساکن در نواحی روستایی مستعد اما منزوی کمک می‌کند تا فعالیت‌های خود را متنوع کرده و درآمد اضافی کسب کنند و انگیزه ساکنان برای ماندگاری در نواحی روستایی افزایش یابد.

بررسی پیشینه تحقیق نشان داد مطالعات محدودی به قابلیت‌سنجی نواحی روستایی از نظر جاذبه‌های گردشگری پرداخته اند که در ادامه به برخی از این مطالعات اشاره می‌شود. ایگایی و گوندوز^۱ (۲۰۲۰) در پژوهش «ارزیابی پتانسیل گردشگری روستایی برای توسعه روستایی در کنیا» با استفاده از روش SWOT تلاش کردند تا ظرفیت‌های گردشگری استفاده نشده در روستاهای کنیا را شناسایی کرده و پیشنهادها را لازم را برای بهره‌برداری ارائه دهند تا رقابت‌پذیری بخش گردشگری کنیا در سطح جهانی افزایش یابد. نتایج نشان داد علاوه بر ظرفیت‌ها، چالش‌های زیادی پیش روی بخش گردشگری کنیا وجود دارد که پتانسیل محدودکردن بهره‌برداری و توسعه مطلوب این بخش را ایجاد کرده‌اند. اسلخت^۲ (۲۰۱۸) در «ارزیابی منابع بالقوه گردشگری

3. Cetinkaya & et al
4. Huong & et al
5. Trukhachev

1. Agayi & Gunduz
2. Slehat

که جاذبه بالایی دارند بیشتر در شمال و مرکز تا جنوب شرقی شهرستان واقع هستند و پوشش گیاهی و جنگلی، منابع آبی و شرایط مناسب اقلیمی دارند. مناطق با جاذبه پایین هم بیشتر در جنوب و غرب شهرستان قرار دارند و از نظر جاذبه‌های طبیعی، ضعیف ارزیابی شده‌اند. مطیعی‌لنگرودی و نصرتی (۱۳۹۰) «امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی بخش کرگانرود شهرستان تالش» بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین جاذبه‌های طبیعی و یادمان‌های تاریخی، میزان پذیرش گردشگران از سوی مردم بومی و امکان توسعه گردشگری در بخش کرگانرود رابطه معناداری وجود دارد اما بین دیگر جاذبه‌های فرهنگی و اجتماعی و امکان توسعه گردشگری در بخش کرگانرود، رابطه معناداری وجود ندارد.

بررسی پیشینه تحقیق نشان داد، مطالعه حاضر به لحاظ موضوعی و مکانی تا حد زیادی از نوآوری برخوردار است (شهرستان نیشابور با ۲۳۳ روستای دارای جاذبه گردشگری) چرا که بخشی از مطالعات قابلیت‌سنجی گردشگری به طور عمده بر عوامل مکانی تمرکز کرده و ظرفیت‌های گردشگری روستایی را یا نادیده گرفته یا بدان توجه کافی نکرده‌اند. بخشی دیگر از مطالعات به طور عام به جاذبه‌ها پرداخته‌اند و در پایان راهبردهایی در راستای توسعه گردشگری روستایی ارائه داده‌اند. اما مطالعه حاضر صرفاً بر ظرفیت‌سنجی جاذبه‌ها از نظر کمیت و کیفیت در ۲۳۳ نقطه روستایی پرداخته است و با در نظر گرفتن لایه‌های متعدد جاذبه‌های گردشگری به شناسایی روستاهای هدف گردشگری طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت محورهای گردشگری روستایی پرداخته است که تحقیقات مشابهی بدین صورت در منطقه صورت نگرفته است. گردشگری روستایی بر اساس مفهوم تعطیلات با جنبش رمانتیسیم در اواخر قرن هجدهم و گردشگری مدرن روستایی پس از جنگ جهانی دوم آغاز شد (Avcikurt & et al., 2016: 167) گردشگری روستایی شامل فعالیت‌ها، خدمات و سایر محتواهایی است که توسط جمعیت محلی برای جذب گردشگر و ایجاد ارزش افزوده برای محصول گردشگری سازمان‌یافته است (Martínez & et al., 2019: 166). این نوع از گردشگری به‌عنوان یکی از کالاهای حیاتی گردشگری نه تنها به‌عنوان یک منبع درآمد مکمل قابل توجه برای جمعیت روستایی، بلکه به مکانیزم اساسی برای تعادل جدید و رابطه پویا بین مراکز شهری و مناطق داخلی تبدیل شده است که این رابطه پویا امکان گسترش فعالیت‌های گردشگری

گردشگری روستایی، مناظر طبیعی، آب‌وهوای مطبوع و به‌ویژه جذابیت‌های بکر زندگی عشایری و مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری نبود برنامه‌ریزی، کمبود امکانات اقامتی و بهداشتی و فرهنگ گردشگر پذیری است. عباس‌آباد عربی (۱۳۹۹) به «شناسایی پتانسیل‌ها و چشم‌انداز گردشگری روستایی منطقه میلانلو از شهرستان اسفراین» پرداخته است. نتایج نشان داد شاخص‌های طبیعی جذب گردشگر در دره میلانلو، بالاتر از سطح متوسط یا در حد مطلوب، شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی بالاتر از سطح متوسط، شاخص‌های اقتصادی بالاتر از سطح متوسط یا در حد مطلوب است. حبیبی (۱۳۹۹) با روش کیفی به «بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های توسعه گردشگری در شهر ندوشه» پرداخته‌اند. خبرگان ظرفیت‌های گردشگری شهر ندوشه را شامل شش مقوله عمده «مطلوبیت محیط طبیعی مقصد گردشگری»، «قابلیت‌های فرهنگی منحصربه‌فرد»، «تولید صنایع دستی انبوه و متنوع»، «تنوع‌پذیری مسالمت‌آمیز مذاهب و فرق دینی»، «وجود زیرساخت‌های امنیتی مناسب» و «مطلوبیت دسترسی‌پذیری‌ها در مقصد گردشگری» دانسته‌اند. در نهایت راهکارهایی برای استفاده از این ظرفیت‌ها ارائه شده است. صالح پور (۱۳۹۸) با استفاده از روش پرالونگ، مدل باتلر، مدل داکسی به «شناسایی ظرفیت‌های توسعه گردشگری روستایی در بخش ایش احمد شهرستان کلیبر» پرداخته‌اند. نتایج نشان داد مهم‌ترین ظرفیت‌های توسعه گردشگری روستایی، چشمه‌های آبگرم نواحی روستایی است و روستاهای مورد پژوهش در مراحل اولیه توسعه گردشگری روستایی قرار دارند. موسوی ندروند و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش «شناسایی و ارزیابی سایت‌های مستعد توسعه گردشگری در محور خرم‌آباد - پلدختر» نشان دادند که ۲۶ نقطه روستایی از اولویت مطالعاتی پایه جهت توسعه گردشگری برخوردار هستند. معیارهای اساسی در ۲۶ روستای اولیه از بین روستاها عبارتند از: فاصله از جاده، فاصله از رودخانه، برخورداری از امکانات و خدمات زیرساختی، اجتماعی، ارتباطی، جمعیت و جاذبه گردشگری هستند و از بین این ۲۶ نقطه سه روستا (سبزوآر، بن لار، افرینه) در محور خرم‌آباد-پلدختر بهترین شرایط را برای ایجاد سایت‌های گردشگری دارند. شوهانی و همکارانش (۱۳۹۷) در پژوهش «ارزیابی توان محیطی برای توسعه طبیعت‌گردی در شهرستان ایلام با استفاده از مدل AHP و با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) به شناسایی مناطق مستعد طبیعت‌گردی در شهرستان ایلام» پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد مناطقی

هستند (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۹). به لحاظ فضایی، با تحلیل و در کنار هم قراردادن الگوهای غالب حرکتی گردشگران و محورهای بهینه نسبت به دروازه‌های ورودی، محورهای مشترکی مشخص می‌شود که محورهای ویژه گردشگری نامیده می‌شوند، این محورها از طریق محورهای حمل و نقل پیرامون یک مقصد توریستی مشاهده و تبیین می‌شود و هر قدر حجم گردشگرهای عبوری از این محورها بیشتر باشد، نشان دهنده جریان و جاذبه بیشتر مقصد توریستی از دیدگاه متقاضیان گردشگری و به نوعی بیانگر رفتار حرکتی گردشگران در این مناطق و پویایی این نقاط گره‌گامی است (خاکپور و کمانداری، ۱۳۹۵: ۶۵). تعریف محورهای گردشگری گوناگون فرصتی مناسب برای توسعه مناطق کم برخوردار، اما دارای ظرفیت‌های بالقوه است. وجود این محورها، با داشتن جاذبه‌ها و فعالیت‌های هیجان‌انگیز، باعث تحریک کارآفرینی می‌شود و رویکردی اقتصادمحور برای توسعه گردشگری است که به گفته بسیاری از تحلیلگران، مؤثرترین روش برای توزیع گردشگران در هر منطقه است (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵۱). تعریف و تجهیز محورهای گردشگری یکی از بهترین راهبردها برای دستیابی به پایداری در گردشگری است که اهداف زیر را دنبال می‌کند: کاهش فشار بر مناطق اصلی؛ معرفی جاذبه‌های ناشناخته یا کمتر شناخته‌شده؛ افزایش مدت اقامت گردشگران در منطقه؛ افزایش جذابیت کلی یک مقصد؛ پراکنش گردشگران و توزیع عادلانه درآمد و منافع در سطح منطقه (Lourens, 2007).

داده‌ها و روش کار

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات، ترکیبی از روش کتابخانه‌ای و میدانی است. در این مطالعه، ابتدا لیستی از جاذبه‌های گردشگری روستایی به تفکیک جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی تهیه و سپس به کمک کارشناسان میراث فرهنگی شهرستان نهایی شد. در ادامه پرسشنامه‌ای محقق-ساخته تدوین و به کمک خبرگان روستایی (دهیار و اعضای شوراهای اسلامی) در ۲۳۳ روستا انواع جاذبه‌های گردشگری هر روستا شناسایی و وضعیت هر جاذبه به همراه اطلاعات تکمیلی دیگر کمی و با در نظر گرفتن پیش فرض‌های یادشده در تحلیل فضایی ۴۴ لایه برای تحلیل توان گردشگری روستاهای منطقه تهیه شد.

مالی و اجتماعی در زمان و مکان می‌دهد (Aziz & et, 2018: 60). al., 2018: 60. مروری بر ادبیات برنامه‌ریزی گردشگری نشان می‌دهد که تاکنون، چهار رویکرد عمده در مورد برنامه‌ریزی بخش گردشگری وجود داشته است. نخست، دیدگاه رشدگرا که گردشگری را ابزاری برای بهبود شاخص‌های اقتصادی می‌داند؛ دوم، رویکرد فیزیکی-فضایی که گردشگری را پدیده‌ای فضایی و منبع مورد استفاده در ساماندهی فضاها دانسته؛ سوم، دیدگاه اجتماعی است که گردشگری را برای شکوفایی و بهبود شرایط زیستی جوامع، مفید می‌داند؛ چهارم، رویکرد توسعه پایدار که گردشگری را به مثابه ابزاری توانمند در راستای اجرای سیاست‌های توسعه پایدار مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد (رشید کلویر و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۰۷). توسعه پایدار گردشگری روستایی مبتنی بر یک رویکرد یکپارچه است که بر حفظ محیط‌زیست، گرمی داشتن محتوای فرهنگی مردم محلی، ارضای مطلوب نیازهای گردشگران، تحقق سود اقتصادی و غیره تأکید دارد. ظهور روندهای جدید تقاضا شکل‌های خاص گردشگری روستایی را می‌طلبد که بر اساس میل انسان برای بازگشت به طبیعت و سنت است و شامل تعطیلات خاص در طبیعت، سفر به مناطق روستایی، بازدید از رویدادها، جشنواره‌ها و غیره است (Soltani Moqadas, 2018: 63). یک پیش‌نیاز مهم برای توسعه پایدار گردشگری روستایی سنجش ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های اساسی محیط روستایی برای توسعه پایدار گردشگری است. پتانسیل گردشگری یک سرزمین را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی، تاریخی، اقتصادی و اجتماعی تعریف کرد که از نظر کمی - کیفی و از نظر علمی شناخته‌شده و در عمل اثبات شده‌اند، که نشان‌دهنده پتانسیل سرمایه‌گذاری گردشگری و عملکرد خاصی برای گردشگری است (Albu, 2017: 69) & Radu, 2017: 69). جاذبه‌های گردشگری را می‌توان به انواع جاذبه‌ها و چشم‌اندازهای طبیعی، جاذبه‌های یادمانی و تاریخی، جاذبه‌های مذهبی و مراکز زیارتی، جاذبه‌های فرهنگی و ورزشی و جاذبه‌های اقتصادی و تأسیسات گردشگری تقسیم‌بندی نمود (کمال الدین شهریاری و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۵). شناخت ویژگی‌ها و جذابیت‌ها و تنوع این منابع برنامه‌ریزان را در انتخاب بازارهای هدف، پاسخگویی به تقاضای موجود و برنامه‌ریزی توسعه آتی، یاری خواهد کرد. بنابراین، محورهای گردشگری، که بین فضاهای گردشگری با گردشگران رابطه برقرار می‌کنند، جزئی از این فضا و سیستم

جدول ۱. لایه‌های استفاده شده در سنجش قابلیت گردشگری روستاهای شهرستان نیشابور

نوع لایه	معیار تحلیل	لایه
وکتوری	فاصله کمتر مناسبتر	لایه مرتبط با جاذبه‌های گردشگری طبیعی میراث و جاذبه‌های طبیعی واقع در مناطق روستایی شامل رودخانه، چشمه طبیعی، ارتفاعات و قلعه‌ها و صخره‌های کوهنوردی و کوهپیمایی، غار، مناطق بیلاقی و تفرجگاهی، پهنه طبیعی جنگل، دریاچه طبیعی، آبشار، گونه‌های گیاهی منحصربه‌فرد، پارک ملی حفاظت شده، زیستگاه حیات وحش، مناطق کویری مناسب گردشگری (بیابان گردی)، سد/آبگیر طبیعی، جاذبه‌های معماری سکونتگاه‌های همگام با طبیعت و دره طبیعی زیبا مناسب طبیعت‌گردی
وکتوری	فاصله کمتر مناسبتر	لایه مرتبط با جاذبه‌های گردشگری فرهنگی میراث و جاذبه‌های فرهنگی واقع در مناطق روستایی شامل موزه محلی، رویداد و جشنواره‌های خاص در یک روز خاص سال (تقویم گردشگری)، آداب و رسوم خاص (رقص‌ها و بازی‌ها، جشن‌های دینی و عزاداری‌ها، موسیقی و ...)، صنایع دستی، محصول یا غذای سنتی منحصر به فرد، امامزاده، ورزش‌های بومی محلی و آرامگاه مشاهیر و عرفا
وکتوری	فاصله کمتر مناسبتر	لایه مرتبط با جاذبه‌های گردشگری تاریخی میراث و جاذبه‌های تاریخی واقع در مناطق روستایی مسجد تاریخی، پیشینه تاریخی، بافت قدیمی و منحصربه‌فرد روستا، گوردخمه و سردابه و قبرستان قدیمی، چهارطاقی، محوطه باستانی، آسیاب تاریخی، کاخ و عمارت، کاروانسرا، چاپارخانه، مسکن قدیمی / معماری تک بناها، سنگ‌نگاره، تپه باستانی و تاریخی، رباط، پل قدیمی، قلعه / دژ، پناهگاه زیرزمینی، حوض انبار و آب انبار و یخدان، حمام تاریخی و آتشکده

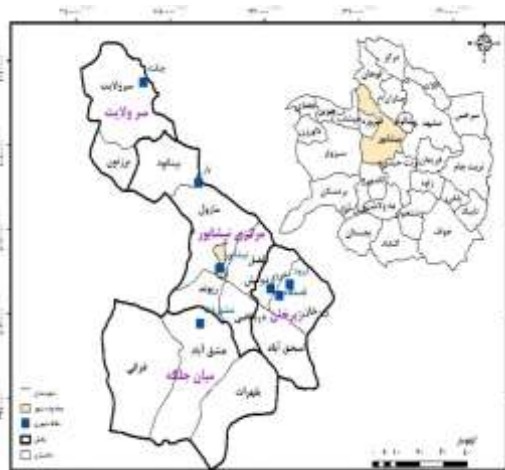
(۱۹۷۷) و ورگاس (۱۹۹۱)^۲ پایه‌گذاری شد. اساس روش بر انجام مقایسه‌های زوجی و تعیین میزان ارجحیت عناصر بر یکدیگر نسبت به معیار مورد نظر است و برای حل مسائل ارزشیابی چند معیاره^۳ و تعیین اولویت چند گزینه با توجه به معیارهای مورد نظر که خود ممکن است شامل زیرمعیارهای دیگری باشد، بکار می‌رود (علیزاده زوارم و شفایی فلاح، ۱۳۹۷). اولین بار این مدل در GIS توسط اوسوالد مارینیونی بکار گرفته شد که در حوزه برنامه‌ریزی گردشگری به منظور شناسایی مناطق با اولویت جهت برنامه‌ریزی نیز قابل استفاده است (قدسی‌پور، ۱۳۹۸). در ابتدا جهت اجرای مدل پس از تعیین اهداف، معیارها، زیرمعیارها و گزینه‌ها از روی اطلاعات مسئله بایستی درخت تصمیم‌گیری رسم و متناسب با جدول، شاخص‌ها و امتیازات آن‌ها تعیین شود پس از تعیین معیارها و زیرمعیارها (شامل ۴۴ لایه) نقشه مختلف از جاذبه‌های گردشگری، بر اساس جاذبه‌های موجود، شاخص وزنی هر یک مشخص و با توجه به آن لایه‌های رستری برای هر یک از انواع جاذبه تهیه

این لایه‌ها منابعی هستند که با تسهیل تأثیرگذاری سایر متغیرها با پتانسیل توسعه گردشگری ارتباط داشته و هر یک حوزه نفوذ خاص خود را دارند برای تحلیل فضایی گردشگری روستایی، به دو پرسش پاسخ داده می‌شود: ۱- هر لایه چه تأثیری بر جذب گردشگران دارد (پتانسیل جذب)؟ ۲- چگونه هر لایه با تقویت لایه‌های دیگر بر توان گردشگری روستایی واحدهای فضایی مورد مطالعه تأثیر می‌گذارد (تأثیر انباشتی)؟ پس از اختصاص امتیاز به هر یک از جاذبه‌ها، از روش تحلیل سلسله مراتبی برای ارزش‌گذاری روستاها و پهنه‌بندی با استفاده از Analysis Spatial در ساختار رستری انواع لایه‌های نقشه‌ای توابع ریاضی صورت گرفته است. تعیین روستاها براساس الگوی ترکیبی آخرین مرحله جهت نمایش پهنه‌بندی گردشگری است. وزن‌های هر نوع از شاخص‌ها به پنج قسمت تقسیم می‌شد که دامنه‌ای از «بسیار نامناسب به بسیار مناسب» را نشان می‌داد (شکل ۱). روش تحلیل سلسله‌مراتبی^۱ در سال ۱۹۷۷ توسط ساعتی

2. Saaty & Vargas
3. Multicriteria Decision

1. Analytical hierarchy process

۱۳۹۵). این شهرستان با ۴ بخش ۷ شهر، ۱۳ دهستان، ۹۶۲ آبادی (۴۱۸ آبادی دارای سکنه و ۵۴۴ آبادی خالی از سکنه) در مرکز استان واقع شده است. از شمال به شهرستان‌های قوچان و چناران، از شرق به شهرستان‌های مشهد، طرقبه و شاندیز، از غرب به سبزوار و از جنوب به شهرستان‌های تربت حیدریه و کاشمر محدود می‌شود. این شهرستان در محور **جاده ابریشم** و محور ترانزیتی **تهران-مشهد-افغانستان** واقع است (شکل ۲).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

شرح و تفسیر نتایج

در این شهرستان از مجموع ۴۱۸ آبادی دارای سکنه ۲۳۳ روستا دارای حداقل یکی از انواع جاذبه‌های طبیعی، تاریخی یا فرهنگی بوده و در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است. از نظر کمیت و کیفیت ۴۴ جاذبه گردشگری روستایی (۱۵ جاذبه طبیعی، ۸ جاذبه فرهنگی و ۲۱ جاذبه تاریخی) به کمک ۲۳۳ خبره محلی (دهیار/اعضای شورای اسلامی) مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۴، ۶، ۹).

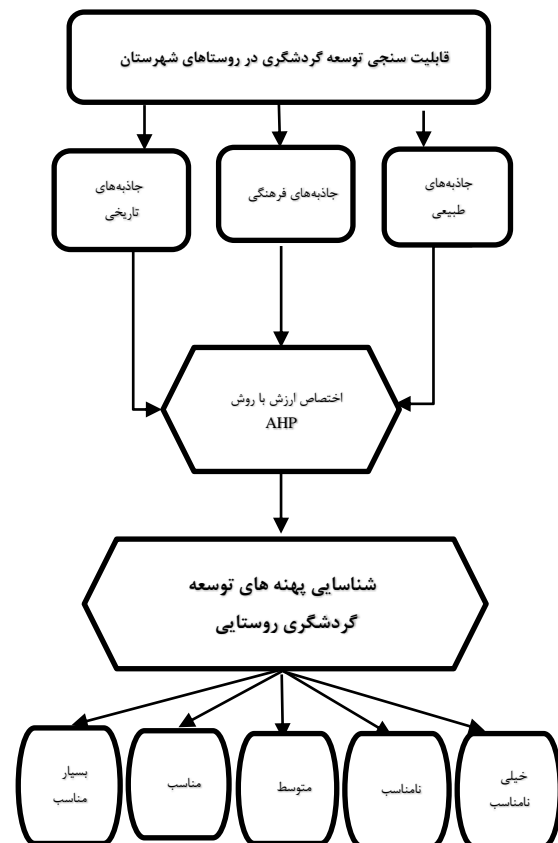
الف- قابلیت‌سنجی جاذبه‌های طبیعی گردشگری روستایی

از آنجا که به منظور پهنه‌بندی، نیاز به تعیین وزن هر یک از جاذبه‌ها بود، ابتدا با استفاده از نظر ده نفر از کارشناسان خبره در حوزه گردشگری و برنامه‌ریزان روستایی (آشنا با حوزه گردشگری روستایی و اهمیت نقش جاذبه‌ها در توسعه گردشگری) و سیستم اطلاعات جغرافیایی وزن معیارها/هریک از جاذبه‌ها به کمک تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) تعیین شد. بدین ترتیب، بهترین

تا ارزش‌گذاری نهایی بر اساس مدل انجام گیرد. انجام مقایسه‌های زوجی بر اساس روش ساعتی (۱۹۹۱) با یکی از حالات زیر می‌تواند میزان اهمیت (ارجحیت) معیارها را نسبت به یکدیگر تعیین کند (جدول ۲).

جدول ۲. مقیاس تعیین ارجحیت (ساعتی، ۱۹۹۱)

توصیف	شدت اهمیت
۱	اهمیت و ارجحیت مساوی
۳	با اهمیت و ارجحیت کمی بیشتر
۵	با ارجحیت و اهمیت قوی
۷	با ارجحیت خیلی قوی
۹	با ارجحیت بی نهایت
۲ و ۴ و ۶ و ۸	ارزش‌های میانی
ارزش‌های معکوس	اثر دوجانبه امتیازات (متقابل)

شکل ۱. مدل فرایندی پژوهش

ترسیم: نگارندگان

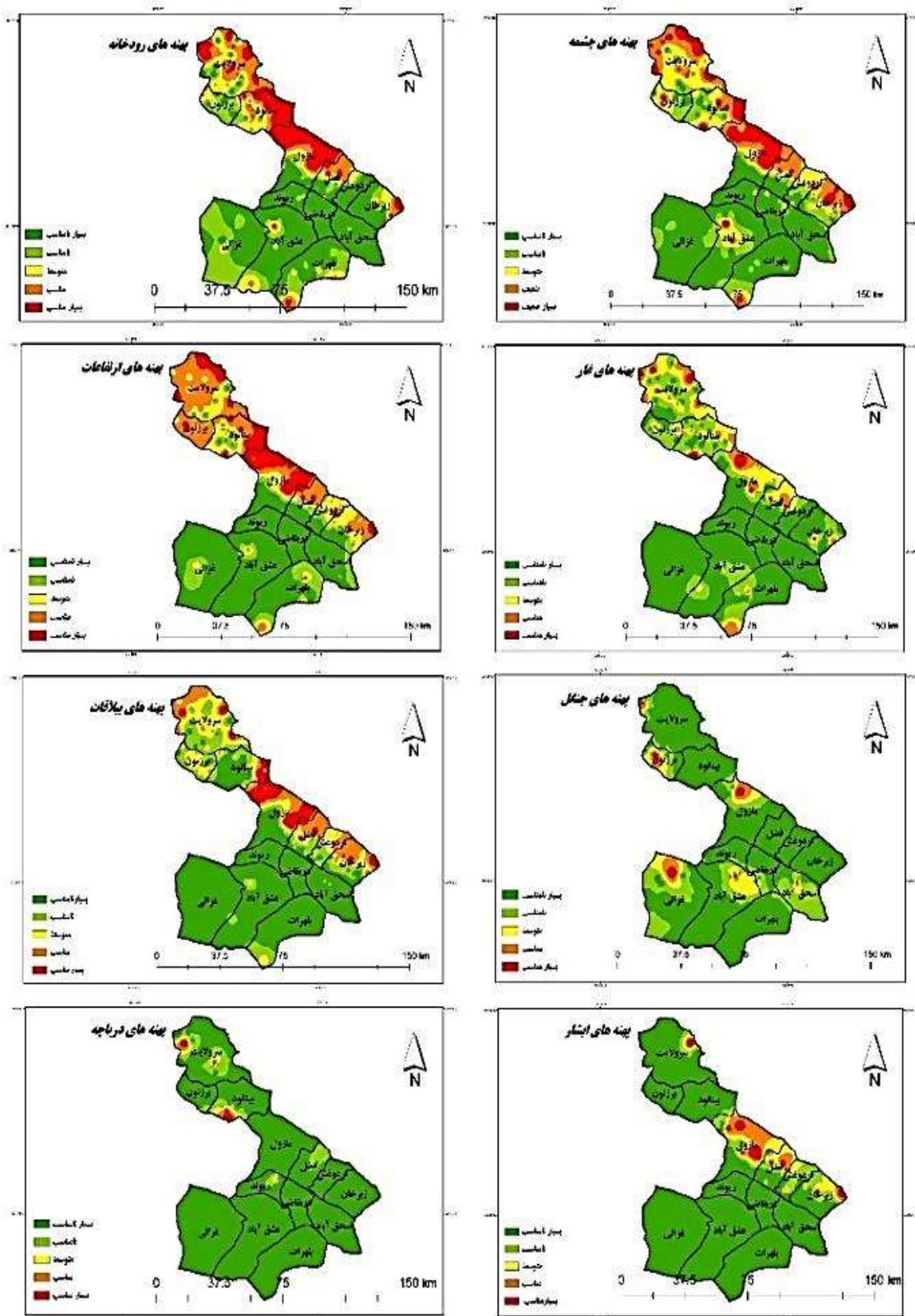
شهرستان نیشابور با وسعت ۶۷۵۳/۹۵ کیلومتر مربع (معادل ۵/۸ درصد از کل استان)، در فاصله ۱۲۰ کیلومتری از مرکز استان، قرار گرفته است (سالنامه آماری استان خراسان رضوی،

تلفیق نقشه معیارها و وزن معیارها، نقشه تناسب برای پهنه‌بندی جاذبه‌های گردشگری روستایی تهیه شد. نقشه‌های مربوط براساس درجه مناسب بودن به پنج طبقه بسیار نامناسب (سبز تیره)، نامناسب (سبز روشن)، متوسط (زرد)، مناسب (نارنجی) و بسیار مناسب (قرمز) طبقه‌بندی شده‌اند (شکل ۳).

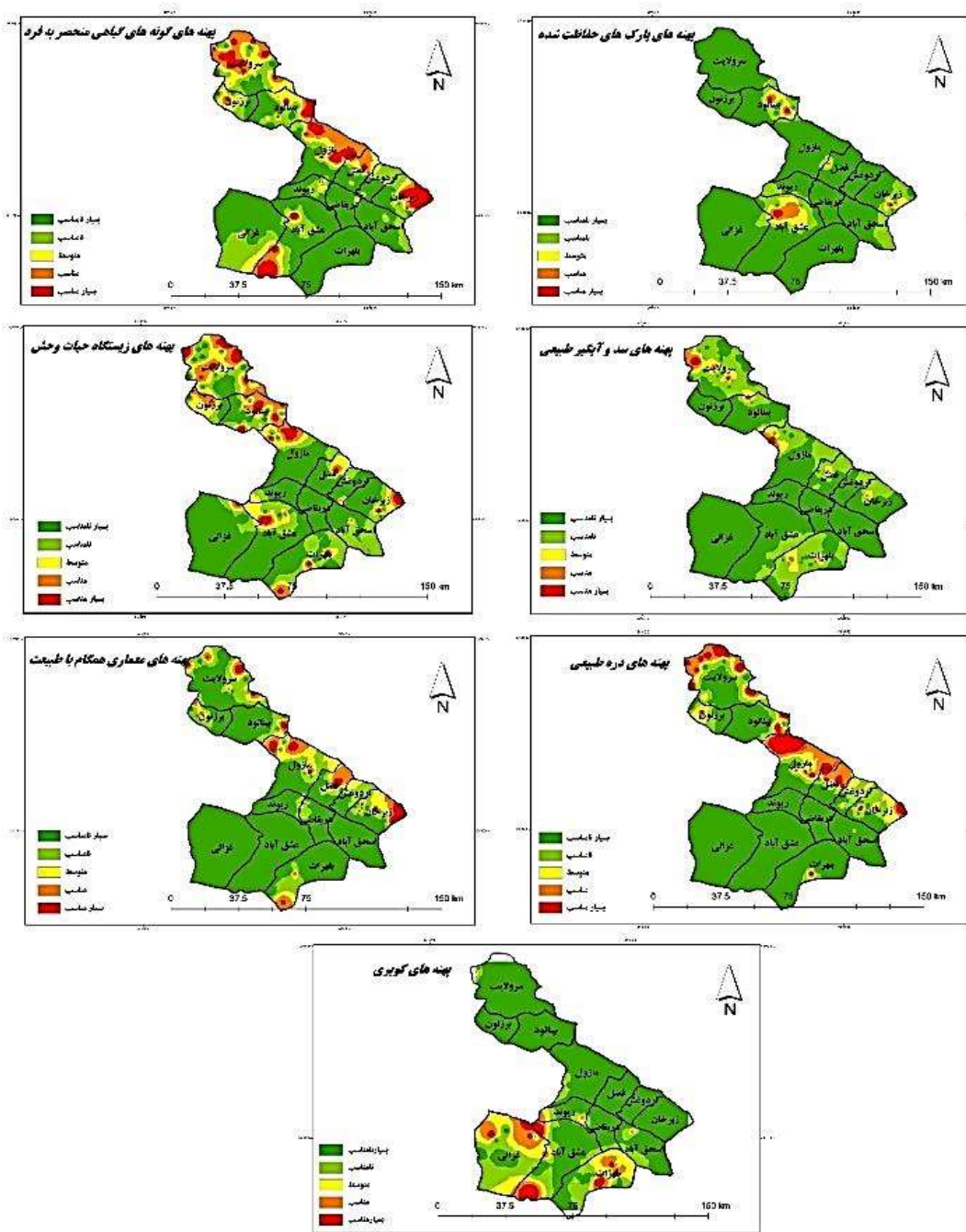
معیارها/جاذبه‌ها (بالاترین وزن و اهمیت) و ضعیف‌ترین جاذبه‌ها (کمترین وزن و اهمیت) را به خود اختصاص دادند. نرخ سازگاری (۰/۱۰) نشان دهنده قابل قبول بودن و سازگاری نظرات کارشناسان است. در ادامه از وزن‌های استخراج شده برای تولید نقشه توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری روستایی استفاده شد. با

جدول ۳. کمیت و کیفیت جاذبه‌های طبیعی گردشگری روستایی

وضعیت جاذبه طبیعی روستاها				فراوانی		جاذبه طبیعی
بسیار مساعد	مساعد	نیمه مساعد	ضعیف	روستاها دارای جاذبه	روستاها فاقد جاذبه	
۱۶	۳۰	۲۳	۲۲	۹۱	۱۴۲	رودخانه
۲۰	۲۷	۳۰	۲۰	۹۷	۱۳۶	چشمه طبیعی
۲۹	۳۹	۲۰	۳	۹۱	۱۴۲	ارتفاعات و قله ها و صخره های کوهنوردی و کوهپیمایی
۲	۹	۱۸	۸	۳۷	۱۹۶	غار
۱۹	۲۹	۲۲	۱۹	۸۹	۱۴۴	مناطق بیابانی و تفرجگاهی
۱	۲	۳	۱	۷	۲۲۶	پهنه طبیعی جنگل
۲	۲	۲	۰	۶	۲۲۷	دریاچه طبیعی
۲	۱۱	۳	۲	۱۸	۲۱۵	آبشار
۷	۳۲	۲۳	۵	۶۷	۱۶۶	گونه های گیاهی منحصر به فرد
۳	۱	۳	۱	۸	۲۲۵	پارک ملی حفاظت شده
۴	۱۲	۱۹	۸	۴۳	۱۹۰	زیستگاه حیات وحش
۱	۵	۹	۲	۱۷	۲۱۶	مناطق کویری مناسب گردشگری (بیابان گردی)
۲	۳	۶	۲	۱۳	۲۲۰	سد/آبگیر طبیعی
۴	۱۲	۸	۱	۲۵	۲۰۸	جاذبه های معماری سکونتگاه های همگام با طبیعت
۲۲	۱۰	۹	۱	۴۲	۱۹۱	دره طبیعی زیبا مناسب طبیعت گردی

شکل ۳. پهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های طبیعی

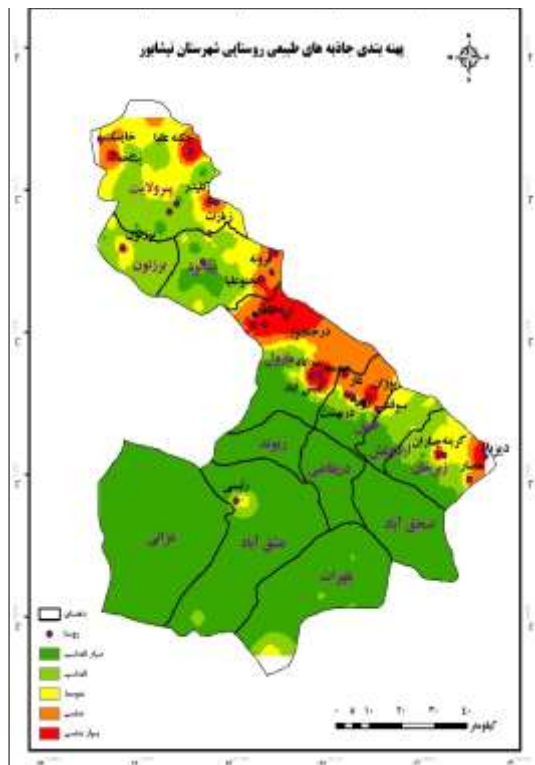
ادامه شکل ۳. بهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های طبیعی

منبع: یافته‌های پژوهش

و روش وزن‌دهی مشخص شده در مقدار هر پیکس ضرب می‌شود. پس از مشخص کردن مقدار نهایی برای هر پیکس، پیکس‌هایی که مقادیر بالاتری دارند، به عنوان مکان مناسب برای هدف مورد نظر انتخاب می‌شود. روش ترکیب خطای وزنی با استفاده از رابطه زیر محاسبه شد:

پس از تهیه نقشه معیارها، نقشه تناسب با استفاده از روش ترکیب خطای وزنی تهیه شد. این روش، یکی از پرکاربردترین و رایج‌ترین روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره است که در مطالعات مختلف به منظور تهیه نقشه تناسب استفاده شده است. این روش براساس میانگین وزنی عمل می‌کند، به این صورت که در آن، وزن نسبی هر معیار که به وسیله کارشناسان

قسمت جنوب (به دلیل موقعیت پایکوهی و کوهستانی، منابع آب فراوان، هوای مساعد، خاک مناسب)، بیشتر جاذبه‌های گردشگری طبیعی در شمال شهرستان نیشابور و در بخش‌های زیرخان، مرکزی و سرولایت واقع شده‌اند و با برنامه‌ریزی درست می‌توان گام‌های اساسی در راستای توسعه گردشگری و توسعه این روستاها برداشت (شکل ۴).

شکل ۴- نقشه پهنه‌های توسعه گردشگری طبیعی روستایی
با توجه به تأکید سند ملی توسعه گردشگری شهرستان و طرح جامع گردشگری در پژوهش حاضر سیزده محور گردشگری طبیعی شناسایی شد (شکل ۵). در این محورها روستاهای بسیار مناسب از نظر گردشگری روستایی قرار دارند.

۱- در بخش زیرخان: الف- محورهای نیشابور - قدمگاه رضوی - چناران - گرینه؛ ب- نیشابور - قدمگاه رضوی - چشمه خسرو - قلعه وزیر - حصار زیرخان - دیزباد علیا؛

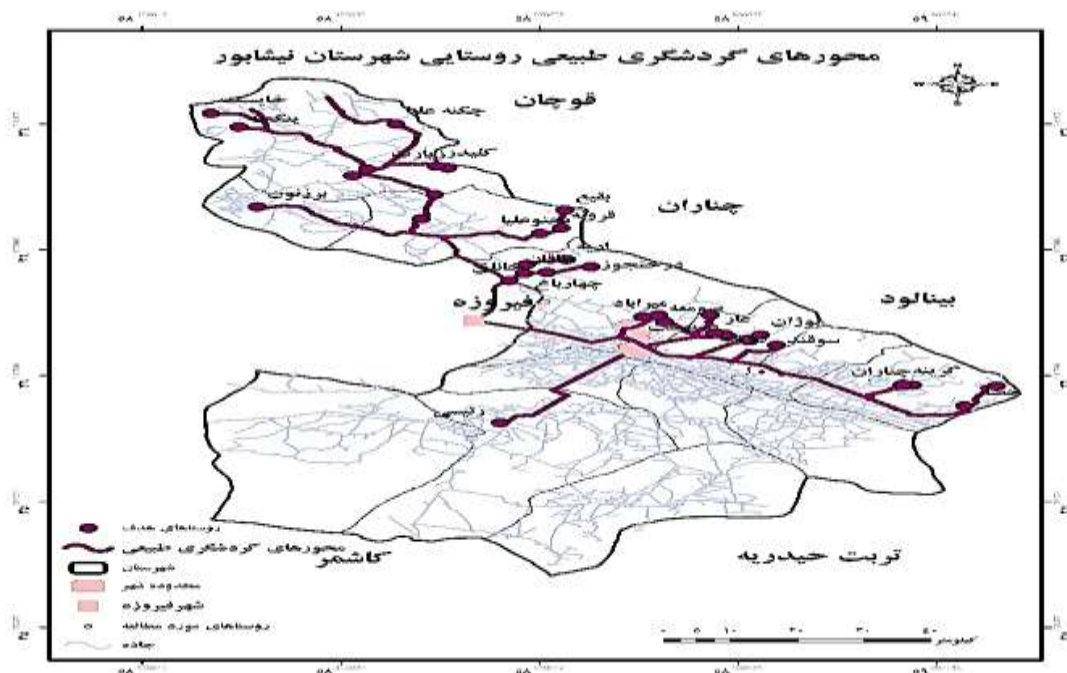
۲- در بخش مرکزی: الف- محور نیشابور - حمیدآباد - فوشنجان - بوژان - حصار بوژان؛ ب- نیشابور - دشت - دارالسلام - سوقند؛ ج- نیشابور، اردوگاه باغرد - در بهشت - روستای رود - روستای غار؛ د- نیشابور - بشرآباد - برف ریز؛ نیشابور - صومعه - میرآباد - عیش‌آباد؛ نیشابور - فیروزه - خانلق - دامنجان - طاقان - اریه - درختجوز؛ ه- نیشابور - فیروزه - خانلق - بجنو علیا - قرونه - بقیع.

$$A_j = \sum_{j=1}^n W_j * X_j$$

در معادله بالا، W_j وزن نسبی هر معیار و X_j مقدار هر پیکس است. نتایج و خروجی‌های حاصل از پهنه‌بندی روستاها نشان می‌دهد که در بین روستاهای مورد مطالعه روستاهای بوژان، سوقند، گرینه، دیزباد علیا، کلیدر، چکنه علیا، بقیع، چهارباغ، بجنو علیا، درختجوز، عیش‌آباد، خایسک، ینگجه، برزنون، اریه، دامنجان، طاقان، خانلق، برفریز، صومعه، میرآباد، غار، رود با قرارگیری در اولویت اول (پهنه‌های بسیار مناسب) و سطح برخورداری بیشترین امکان را برای توسعه فعالیت گردشگری دارند. اغلب در دهستان‌های زیرخان، اردوغش، فضل، مازول، بینالود، سرولایت و برزنون قرار دارند و روستاهای سوله، زیارت، قرونه، دربهبشت، حصار، چناران، حصار، رئیسی، بوژآباد در اولویت بعدی هستند. از مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی که باعث تمایز این روستاها شده‌اند می‌توان به ارتفاعات (قله‌های تیغ اره روستای خرو، قله برف ریز در مجاورت روستای برفریز، قله قوچگر روستای دیزباد، قله روستای سوقند، ارتفاعات دره هفت‌روستای غار، قله سیاه‌لوک و اوشک روستای بوژان؛ غارهای شناخته شده (کمربین روستای کلیدر و زیارت، رودخانه کوچک، رودمیان، تیغ سیاه، قلعه دختر روستای کلیدر، خروین، بزه غار روستای سوقند، هفت‌غار، سرنی و چهل‌ستون و پلنگ کلیدر)؛ سدها (خانلق، ینگجه)؛ رودخانه‌ها (بوژان، کال سوقند، میرآباد، گرینه، چناران، کال شور)؛ چشمه‌ها (علی‌خرو، گراب، سبز، اوشک، کور و گلستان روستای سوقند، شکراب و چهار چشمه (کلاغ چین) بوژان، چشمه معروف به آب معدنی قرونه، بقیع، درخت‌جوز، چشمه‌های مینیاتوری سرچاه و شاهزاده حسین اصغر برزنون، آبشارها) بوژان، آبشار پای‌تخت گرینه، آبشار کیمشاه طاقان، مینی آبشار فصلی اریه)؛ دره‌ها (بازه صدر و مرغزار دره بوژان، دره و چشمه شکراب، دره هفت‌غار، دره پرستوها یا دره پلاسو در روستای حصار بوژان، دره کال صابونی در مسیر رودخانه بار، دره پایتخت و دره مرغزار گرینه)؛ بیلاقات (برفریز، رود، دربهبشت، بوژان، دیزباد، گرینه، طاغان، درخت‌جوز، بقیع، سوقند، میرآباد، کلیدر، فوشنجان، چکنه، صومعه، غار، رود، چناران، حصار، عیش‌آباد، برزنون) و مناطق حفاظت شده (بینالود، پناهگاه حیات وحش حیدری و رئیسی) اشاره کرد که همواره در فصول مختلف حجم عظیمی از گردشگران و کوهنوردان و صخره‌نوردان را به سوی خود جذب می‌کنند.

به جز پارک حفاظت شده رئیسی و مناطق کویری در

- ۳- در بخش سرولايت: الف- محور نیشابور- فیروزه- کلاته محمدجان- برزنون؛ ب- محور نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو - شهر چکنه- چکنه علیا؛ ج- محور نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو- سلطان میدان- ینگجه- آق قايه - خایسک؛ د-
- محور نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو- کلیدر- زیارت.
- ۴- در بخش میان جلگه: الف- محور نیشابور- عشق آباد- اردمه - رئیسی.

شکل ۵- نقشه محورهای توسعه گردشگری طبیعی روستایی

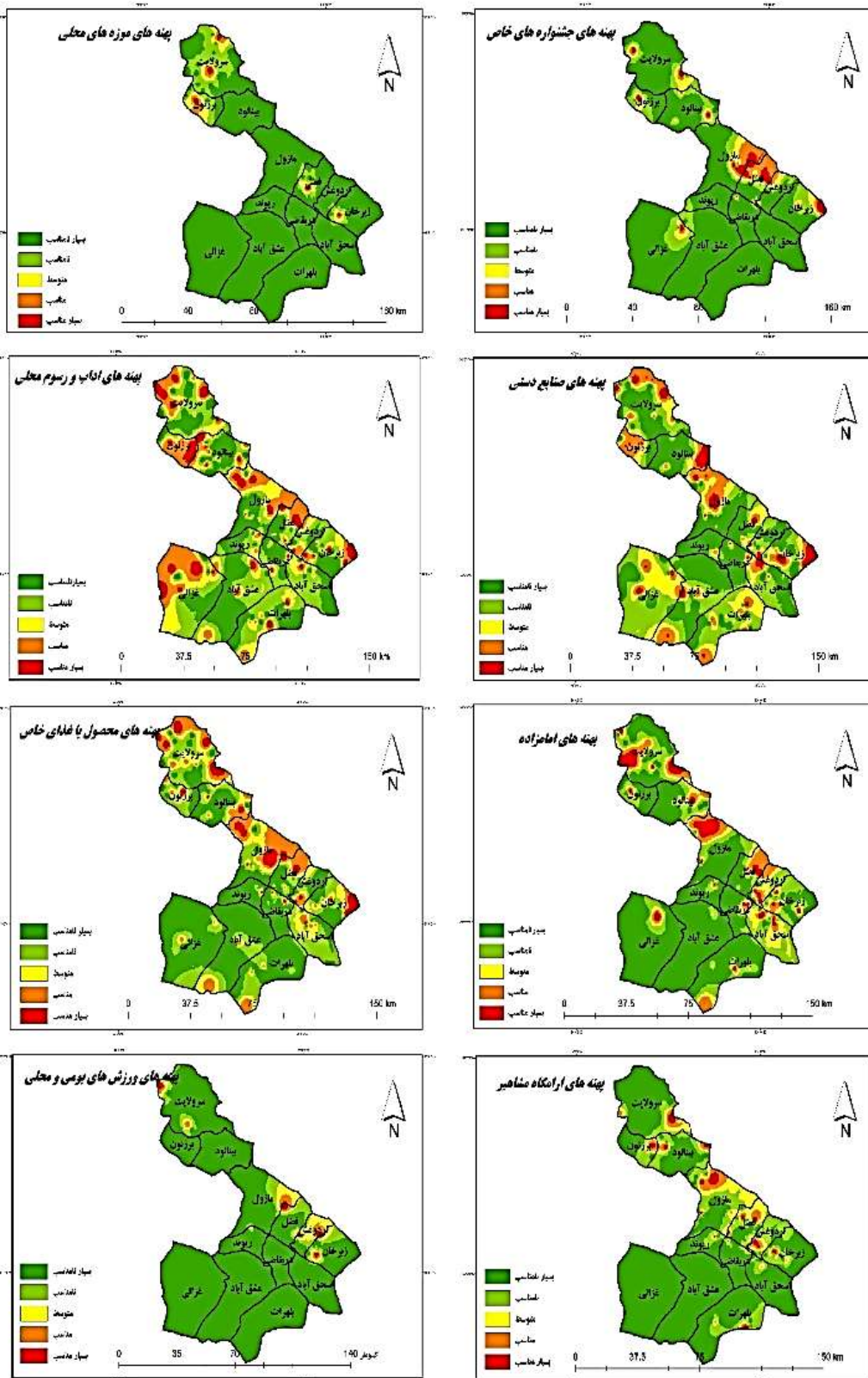
فرهنگی با ۰/۰۵ نشان می‌دهد ارجحت وزن شاخص‌ها پایدار و قابل اعتماد است. در بین این جاذبه‌ها مهم‌ترین جاذبه گردشگری آداب و رسوم خاص (رقص‌ها و بازی‌ها، جشن‌های دینی و عزاداری‌ها، موسیقی)، صنایع دستی، محصول یاغذای سنتی منحصر به فرد است (جدول ۵).

ب- قابلیت‌سنجی جاذبه‌های فرهنگی گردشگری روستایی

در جاذبه‌های فرهنگی با مشخص شدن ارجحیت شاخص‌ها نسبت به یکدیگر وزن شاخص‌ها و ضریب پایداری توسط AHP محاسبه شد. ضریب سازگاری (CI) در جاذبه‌های

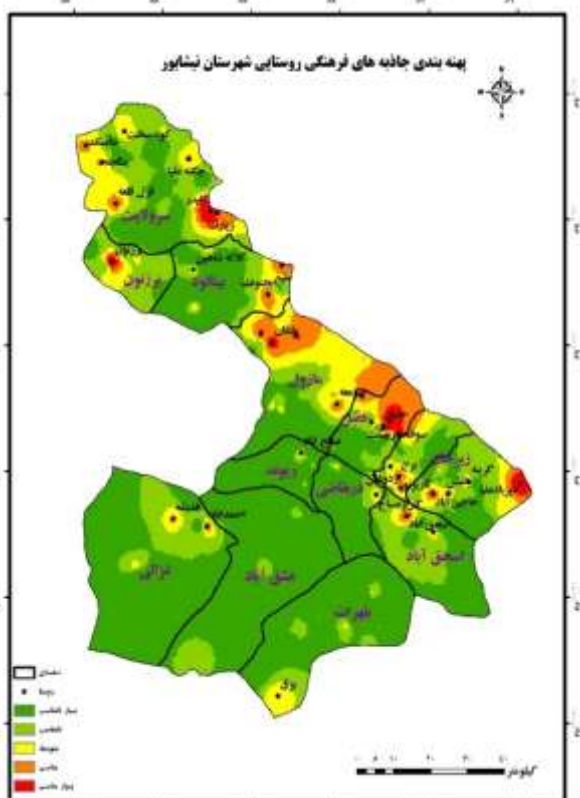
جدول ۵. کمیت و کیفیت جاذبه‌های فرهنگی گردشگری روستایی

وضعیت جاذبه فرهنگی روستاها				فراوانی		جاذبه فرهنگی
بسیار مساعد	مساعد	نیمه مساعد	ضعیف	روستاها دارای جاذبه	روستاها فاقد جاذبه	
۱	۲	۲	۰	۵	۲۲۸	موزه محلی
۲۶	۲۹	۲۰	۹	۸۴	۱۴۹	ورزش‌های بومی محلی
۱۲	۳۵	۳۹	۱۰	۹۶	۱۳۷	آداب و رسوم خاص (رقص‌ها و بازی‌ها، جشن‌های دینی و عزاداری‌ها، موسیقی و ...)
۴	۱۹	۳۱	۱۷	۷۱	۱۶۲	صنایع دستی
۸	۱۰	۲	۱	۲۱	۲۱۲	جشنواره خاص
۷	۲۱	۳۴	۱۳	۷۵	۱۵۸	محصول یا غذای سنتی منحصر به فرد
۹	۲۴	۶	۵	۴۴	۱۸۹	امامزاده
۴	۶	۷	۵	۲۲	۲۱۱	آرامگاه مشاهیر و عرفا

شکل ۶. پهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های فرهنگی

آرامگاه خواجه ریحان روستای برج، مقبره پیر کلاته شاهین، مقبره شیخ ابوالحسن کلاته شیخ ابوالحسن اشاره کرد که ریشه در باورها و اعتقادات دینی دارد و به مفهوم خاص خود، عامل مهم در شکل‌گیری مسافرت، تمرکز و خلق چشم اندازهای فرهنگی و نقش مهمی در توسعه گردشگری فرهنگی در روستاها دارند.

شکل ۷. نقشه پهنه‌های توسعه گردشگری فرهنگی روستایی در پژوهش حاضر، پس از مرور عناصر گردشگری فرهنگی با همپوشانی لایه‌های مربوط و در نظر گرفتن اولویت‌ها در شهرستان چهارده محور گردشگری فرهنگی به شرح زیر شناسایی شد (شکل ۸).

- ۱- در بخش زبرخان: الف- محور نیشابور - باغشن - گرینه؛ ب- محور نیشابور - قدمگاه رضوی- حصار زبرخان - دیزباد علیا؛ ج- محور نیشابور - برج - کاریزنو؛ د- محور نیشابور - حاجی آباد - اسحاق آباد - جهان آباد.
- ۲- در بخش مرکزی: الف. محور نیشابور - حمیدآباد- فوشنجان -بوژان- حصار بوژان؛ ب. محور نیشابور - دارالسلام- سوقند؛ ج. محور نیشابور - باغرد-درپهشت؛ د. محور نیشابور - بشرآباد- برف ریز؛ ه. محور نیشابور - صومعه؛ ح. محور نیشابور- فیروزه- خانلق-دامنجان-طاقان-

در بین روستاهای مورد مطالعه، روستاهای فدیشه، سوقند، دیزبادعلیا، بوژان، بقیع، کلیدر، اسحاق‌آباد، فوشنجان، زیارت، برزنون، بجنوعلیا، دامن‌جان، طاقان، درختجوز، حصار، بوژآباد، معموری، حاجی‌آباد، احمدآباد، با قرارگیری در اولویت اول و سطح برخورداری بیشترین امکان را برای توسعه فعالیت گردشگری دارند و روستاهای کوه سخت، خایسک، ینگجه، چکنه علیا، قزل قلعه، کلاته شاهین، بقیع، صومعه، درپهشت، صالح آباد، اردوغش، برج، کاریزنو، باغشن، گرینه، جهان آباد، کاریز صباح و بزق در اولویت بعدی هستند (جدول ۶ و شکل ۷). از مهم‌ترین جاذبه‌های فرهنگی شناخته شده روستاهای برگزیده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. ۱- آئین‌ها و مراسم محلی و سنتی (علم‌خبری یا علم‌سلامی سوقند و بوژمهران، آئین نوحصار مراسم اسماعیلیان در دیزباد، مراسم آئینی بکتاشی‌ها در فوشنجان، مراسم چشم‌آرو، شبیه‌خوانی باشکوه روستای فدیشه، سوقند و عبدالله آباد، دعای باران اسب چوبی، مراسم سنتی شمال‌خوانی بوژان، مراسم سالروز ورود امام رضا به نیشابور در دهم تیر هر سال در فدیشه، جشنواره گیلاس بوژان، جشنواره ریواس میرآباد) ۲- غذاهای محلی (آبگوشت، کله جوش، آش بی بی، بلغور شیر، زرک شیر، کشته- جوش، کشک، کوکو قارچ، آش کشته با سبزیجات بهاری، کوکوی زج و ملر، تافتون ملر با گردو، تافتون زج با گردو، دمی کور، خورشت آلبالو، روغن شیره. حلیم در نیشابور روستای ماروس، اسحاق‌آباد و عنبرکه روز عاشورای حسینی حلیم پخته می‌شود) ۳- صنایع دستی (صنایع سفالگری، نمدمالی، پارچه‌بافی، ریسندگی نخ، گیوه‌بافی، حصیربافی، پلاس‌بافی، قالی و قالیچه- بافی، رنگرزی، نمدمالی، کلامالی و فیروزه‌تراشی) که برخی از آن‌ها به دلیل ورود ابزار و فناوری‌های جدید ساخت به کلی متحول شده‌اند و برخی چون صنعت فیروزه‌تراشی - علی‌رغم قدمتی که دارد - ۴- جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی نظیر امامزاده‌ها، زیارتگاه‌ها، مساجد و مقبره‌ها (امامزاده عبدالله روستای جهان‌آباد، امامزاده سیدقاسم شمال روستای اسحاق‌آباد، امامزاده عبدالله روستای درپهشت، امامزاده سید مجید و سیدآباد روستای قزل قلعه، شاهزاده ابراهیم روستای زیگ، شاهزاده- یحیی روستای زیگ، امامزاده سلطان سیدحیب روستای حاجی‌آباد، شاهزاده عبدالله روستای دزق، امامزاده خواجه‌ریحان روستای برج، امامزاده سید ابوالحسن روستای اسحاق‌آباد، امامزاده حسین‌اصغر (ع) روستای برزنون)؛ ۵- آرامگاه مشاهیر (آرامگاه خواجه نبی روستای حصار نو، مزار پنجه موشان روستای موشان، مقبره کرد و خان روستای کلاته اسدالله خان،

- درختجوز- بجنو علیا - بقیع؛ ج. محور نیشابور - معموری- کاریز صباح.
- ۳- در بخش سروایت: نیشابور- فیروزه- کلاته محمدجان- برزنون؛ نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو -- شهر چکنه -- چکنه علیا؛ نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو-
- سلطان میدان- قزل قلعه- ینگجه- خایسک؛ محور نیشابور- فیروزه- عبدالله گیو- کلیدر- زیارت.
- ۴- در بخش میان جلگه: محور نیشابور- صالح آباد- احمدآباد- فدیشه.

شکل ۸. نقشه محورهای توسعه گردشگری فرهنگی روستایی

منبع: یافته‌های پژوهش

می‌دهد ارجحیت شاخص‌ها در جاذبه‌های تاریخی نسبت به یکدیگر پایدار و قابل اعتماد است. شهرستان نیشابور به دلیل پیشینه تاریخی قوی و دیرینه از جاذبه‌های تاریخی متنوعی برخوردار است.

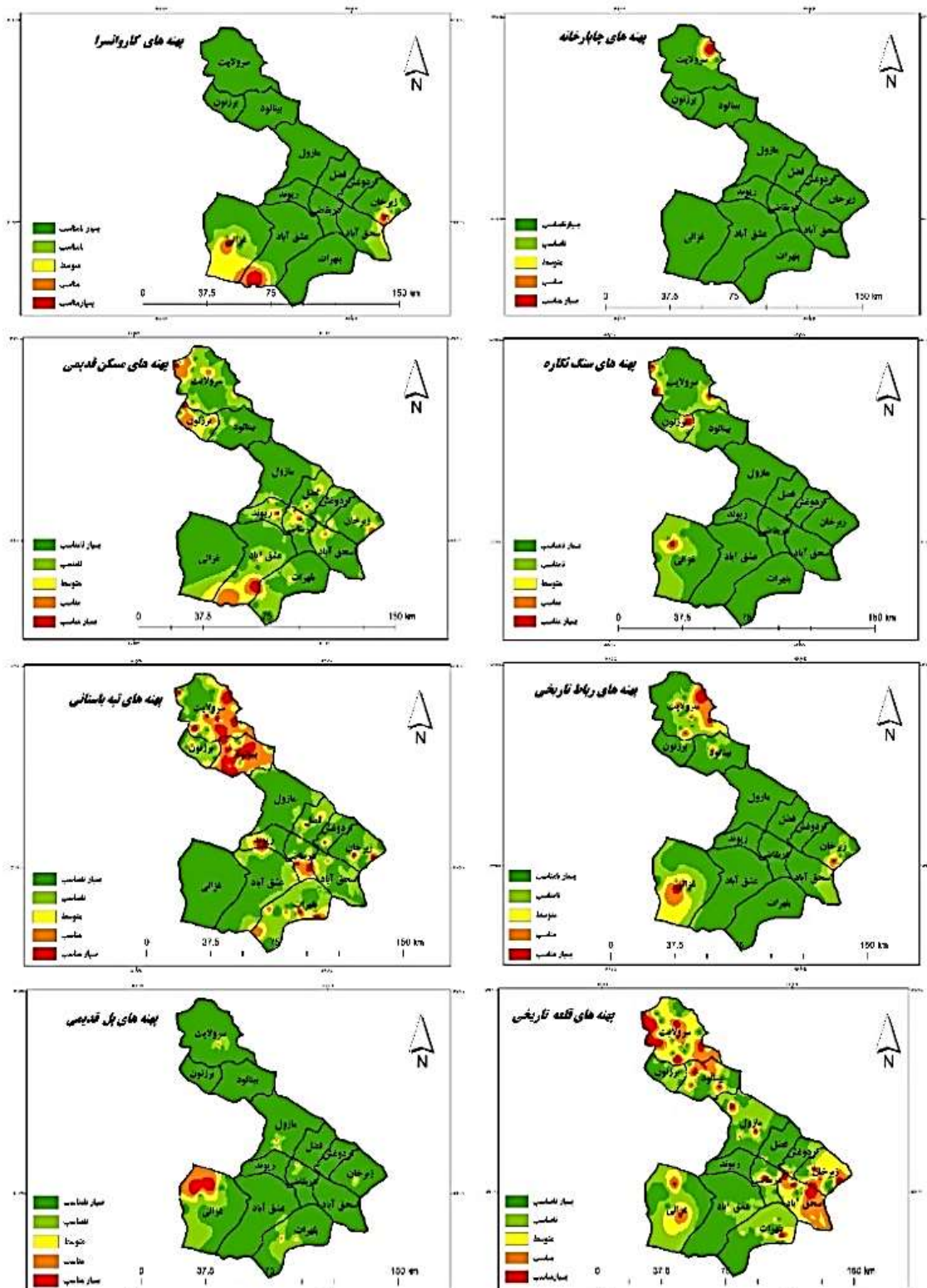
ج- قابلیت‌سنجی جاذبه‌های تاریخی گردشگری روستایی

در جاذبه‌های تاریخی با مشخص شدن ارجحیت شاخص‌ها نسبت به یکدیگر توسط AHP وزن شاخص‌ها و ضریب پایداری محاسبه شد. ضریب سازگاری $CI = 0.017$ نشان

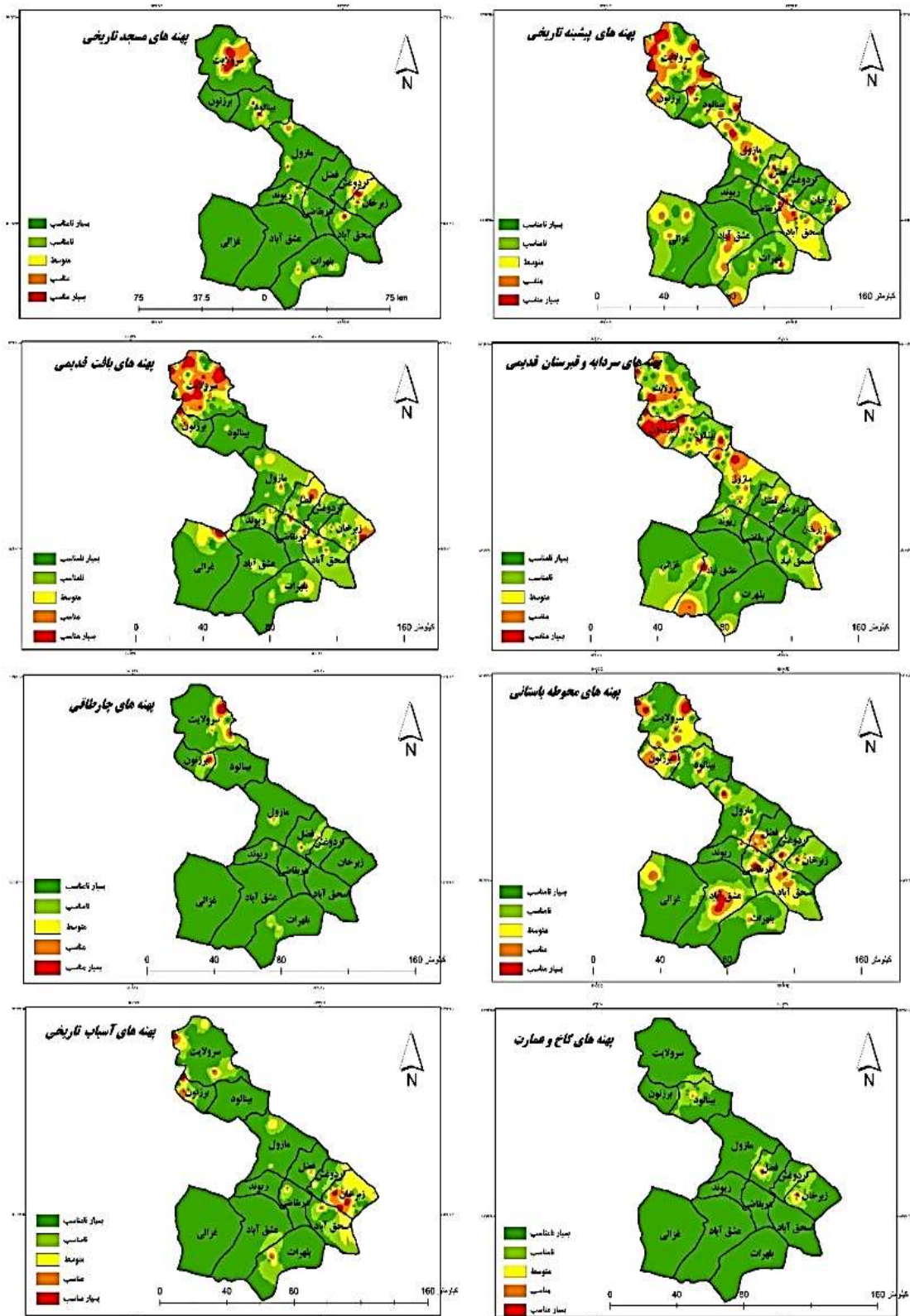
جدول ۷. کمیت و کیفیت جاذبه‌های تاریخی گردشگری روستایی

وضعیت جاذبه تاریخی روستاها				فراوانی		جاذبه تاریخی
بسیار مساعد	مساعد	نیمه مساعد	ضعیف	روستاها دارای جاذبه	روستاها فاقد جاذبه	
۴	۹	۴	۲	۱۹	۲۱۴	مسجد تاریخی
۸	۲۳	۲۹	۱۱	۷۱	۱۶۲	پیشینه تاریخی
۲	۱۰	۱۷	۳۰	۵۹	۱۷۴	بافت قدیمی و منحصر به فرد روستا
۴	۱۶	۱۷	۹	۴۶	۱۸۷	گور دخمه و سردابه و قبرستان قدیمی
۱	۳	۴	۳	۱۱	۲۲۲	چهارطاقی
۷	۱۱	۱۵	۱۷	۵۰	۱۸۳	محوطه باستانی
۳	۲	۸	۱۱	۲۴	۲۰۹	آسیاب تاریخی
۰	۰	۲	۱	۳	۲۳۰	کاخ و عمارت
۰	۰	۱	۲	۳	۲۳۰	کاروانسرا
۱	۰	۰	۰	۱	۲۳۲	چاپارخانه
۱	۷	۱۱	۱۰	۲۹	۲۰۴	مساکن قدیمی / معماری تک بناها
۲	۳	۰	۰	۵	۲۲۸	سنگ نگاره
۱۸	۹	۱۳	۱۲	۵۲	۱۸۱	تپه باستانی و تاریخی
۳	۲	۳	۱	۹	۲۲۴	رباط
۲	۱	۴	۳	۱۰	۲۲۳	پل قدیمی
۸	۱۳	۱۳	۱۸	۵۲	۱۸۱	قلعه / دژ
۳	۵	۶	۶	۲۰	۲۱۳	برج دیده بانی
۰	۴	۳	۱	۸	۲۲۵	پناهگاه زیرزمینی
۳	۳	۲	۴	۱۲	۲۲۱	حوض انبار و آب انبار و یخدان
۶	۵	۱۰	۱۱	۳۲	۲۰۱	حمام تاریخی
۰	۰	۱	۰	۱	۲۳۲	آتشکده و کلیسا

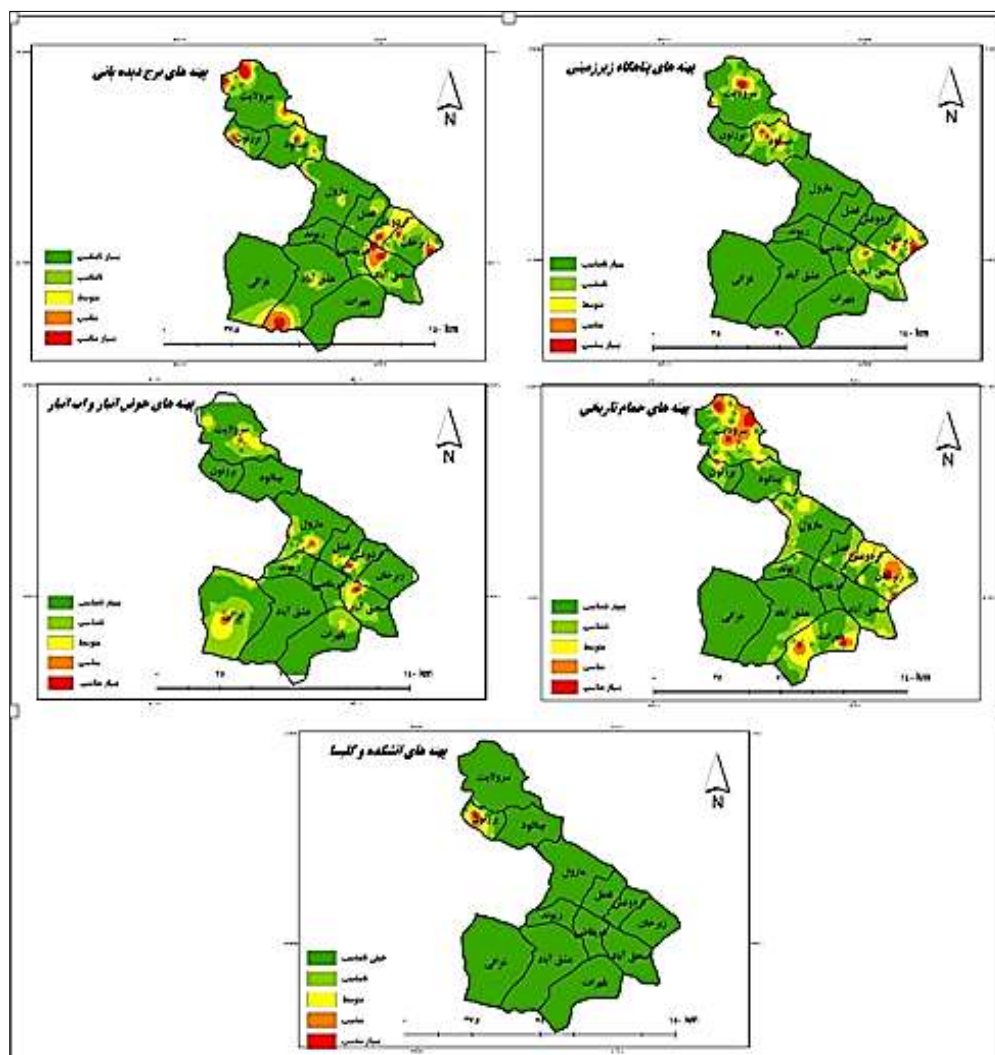
منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۹. پهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های تاریخی

ادامه شکل ۹. پهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های تاریخی

ادامه شکل ۹. پهنه‌بندی فضایی از نظر جاذبه‌های تاریخی

منبع: یافته‌های پژوهش

آباد)؛ بافت‌های قدیمی و منحصر به فرد (کوه سخت، آق قایه، خایسک، چکنه علیا، خواجه‌آباد، اینچگان، قزل قلعه، زهان و برزنون، بوژان، حصار، اسحاق آباد)؛ گوردخمه و سردابه و قبرستان‌ها (کوه سخت، خایسک، قزل قلعه، شترسنگ، گاوکش، برزنون، تیران، زهان، بجنوعلیا و چهارگوشلی، تیجان، درختجوز، دامن جان، میرآباد، پچناران، حصار، عل کوری)؛ چهارطاقی‌ها (چکنه علیا، کلیدر، شترسنگ، شادمهرک)؛ محوطه‌های باستانی (چکنه علیا، خایسک، ینگجه، ساقی بیک، شترسنگ، کران، طالقان، فوشنجان، طرب‌آباد، برج، سرتلخ، اسحاق آباد، روح آباد)؛ آسیاب‌های تاریخی (خایسک، عبدالله گیوی، زهان، تیران، موشان، سرتلخ، حشمتیه، اسحاق آباد)؛ کاخ‌ها و عمارت (فوشنجان، سرتلخ)؛ کاروانسراها (قلعه وزیر، عطاییه، چاه-سالار)؛ چاپارخانه (چکنه علیا)؛ مسکن قدیمی / معماری تک بناها

نقشه زیر، نتایج و خروجی‌های حاصل از پهنه‌بندی شهرستان بر اساس جاذبه‌های تاریخی در نواحی روستایی را نمایش می‌دهد. مطابق نقشه روستاهای کلیدر، اسحاق‌آباد، خایسک، چکنه علیا، سلطان‌میدان، اینچگان، سلطان‌میدان، تیران، تیجان، سرتلخ، حصار، پهنه‌های بسیار مناسب و روستاهای دزق، سلطان‌آباد، گرینه، قلعه وزیر، کوه سخت، طرب‌آباد، بوژان، قزل قلعه، قلعه شیشه و برج پهنه‌های مناسب در راستای توسعه گردشگری تاریخی شناخته شده‌اند. بدین ترتیب روستاهای شهرستان دارای ظرفیت بالایی در زمینه گردشگری تاریخی است (جدول ۸ و شکل ۱۰). از مهم‌ترین جاذبه‌های تاریخی در پهنه‌های بسیار مناسب و مناسب می‌توان به مساجد تاریخی (بیدخان، نوسرا و نومیری، اینچگان، تیجان، ماروسک، سهل‌آباد، قره بیک، خرم بیک، کلاته سلطانی، سرتلخ، اسحاق

با در نظر گرفتن جاذبه‌های مورد مطالعه، چهارده محور گردشگری تاریخی روستایی در شهرستان عبارتند از:

بخش زبرخان: الف. محور نیشابور - سرتلخ - خرم بیگ؛ ب. محور نیشابور - حریم آباد - گرینه؛ پ. محور نیشابور - سرتلخ - موشان - قلعه وزیر - حصار؛ ت. محور نیشابور - اسحاق آباد. ث. محور نیشابور - برج - آهوان - فتح آباد.

بخش مرکزی: الف. محور نیشابور - فیروزه - طاقان؛ ب. محور نیشابور - میرآباد، پ. محور نیشابور - حمیدآباد - فوشنجان؛ ت. محور نیشابور - طرب‌آباد - لک‌لک آشیان - سلطان آباد - روح آباد؛

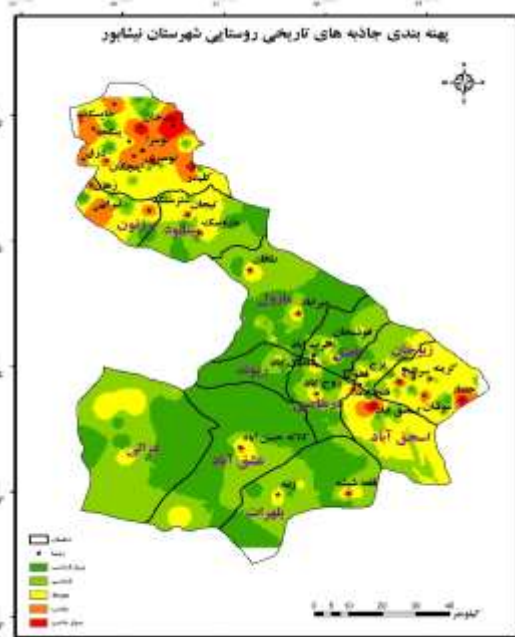
بخش سروایت: الف. محور نیشابور - فیروزه - طاقان - ماروسک - شترسنگ - برزنون - تیران - زهان؛ ب. محور نیشابور - فیروزه - ماروسک - تیجان - سلطان میدان - اینچگان - قزل قلعه - دزق؛ پ. محور نیشابور - فیروزه - سلطان میدان - کلیدر؛ ت. محور نیشابور - فیروزه - سلطان میدان - چکنه؛ ث. محور نیشابور - فیروزه - تیجان - سلطان میدان - نوسرا و نومیری - خواجه آباد - بیدخان - ینگجه - خایسک - کوه سخت؛

بخش میان جلگه: محور نیشابور - عشق آباد - کلاته حسن آباد - ذمه - قلعه شیشه.

(خایسک، زهان، جوانمرد علی قصاب؛ سنگ‌نگاره‌ها (خایسک، دزق، کلیدر، شترسنگ)؛ تپه‌های باستانی و تاریخی (خایسک، چکنه، اینچگان، طالبی، عبدالله گیوی، کلیدر، چهارگوشلی، کلاته - شاهین، دهنه‌حیدری، نصیرآباد، حیدرآباد، کارجی، زرنده، فوشنجان، طرب‌آباد، برج، موشان، حصار، سلطان‌آباد، رحیم‌آباد، مهدی‌آباد، گلبوی‌پایین)؛ رباطها (چکنه‌علیا، کلیدر، حیدرآباد، قلعه وزیر، چاه سالار)؛ پل‌های قدیمی (سلطان میدان، پیرکماج، دولت آباد، ذمه)؛ قلعه / دژها (خایسک، ینگجه، دزق، قزل قلعه، بیدخان، برگشاهی، کلیدر، حاجی‌آباد، کلاته شاهین، تنگه‌علیا، طاقان، میرآباد، لک‌لک آشیان، آهوان، حریم‌آباد، حصار، موشان، حشمتیه، روح‌آباد، اسحاق‌آباد، فخرآباد، جهان‌آباد، قلعه‌شیشه)؛ - برج‌های دیده‌بانی (کوه‌سخت، خایسک، کلیدر، تیران، دهنه حیدری، خانلق، برج، آهوان، خرم‌بیگ، کلاته‌سلطانی، حصار، اسحاق‌آباد، عطاییه)، پناهگاه‌های زیرزمینی (بیدخان، نصیرآباد، تیجان، حصار، موشان، اسحاق‌آباد)؛ حوض‌انبار و آب‌انبار و یخدان (سلطان میدان، اردوغش، اسحاق‌آباد)؛ حمام تاریخی (چکنه‌علیا، کوه‌سخت، اینچگان، سلطان میدان، خانلق، درالسلام، گرینه، قلعه‌شیشه، ریگی)؛ پیشینه تاریخی (چکنه، کوه سخت، آق قایه، ینگجه، دزق، سلطان‌میدان، زیارت، کلیدر، چهارگوشلی، کلاته شاهین، ماروسک، قرونه، طاقان، میرآباد، بوژان، فوشنجان، زیگ، آهوان، حصار، اسحاق‌آباد، کلاته حاجی‌جهان بیگ، قلعه - شیشه، شادمهرک، کاریز صباح، ینگجه)؛ آتشکده (برزنون) اشاره کرد.

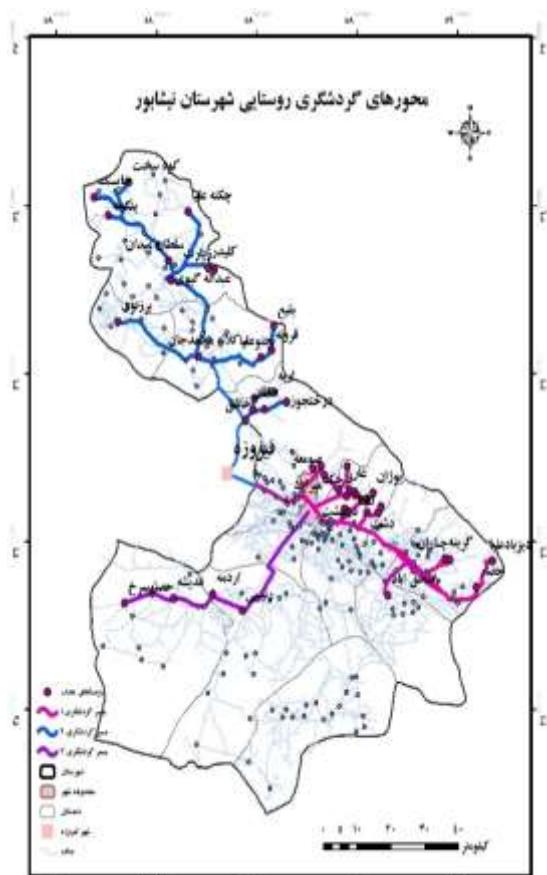

شکل ۱۱. نقشه محورهای توسعه گردشگری تاریخی

شکل ۱۰. نقشه پهنه‌های توسعه گردشگری تاریخی

- ۱- محور دیزبادعلیا - حصار - گرینه - چناران - برج - اردوغش - اسحاق آباد - دشت - دارالسلام - سوقند - حمیدآباد - فوشنجان - بوژآباد - حصار - بوژان - باغرود - دربهبشت - رود - غار - برفریز - صومعه - عیش آباد - میرآباد - طاقان - درخت جوز - اریه.
- ۲- محور رئیسی - اردمه - فدیشه - چاه سالار - حصارسرخ.
- ۳- محور فیروزه - خانلق - دامنجان - طاقان - درختجوز - اریه - کلاته محمدجان - برزنون - عبدا... گیو - بقیع - قرونه - چکنه - سلطان میدان - ینگجه - خایسک - کلیدر - زیارت.

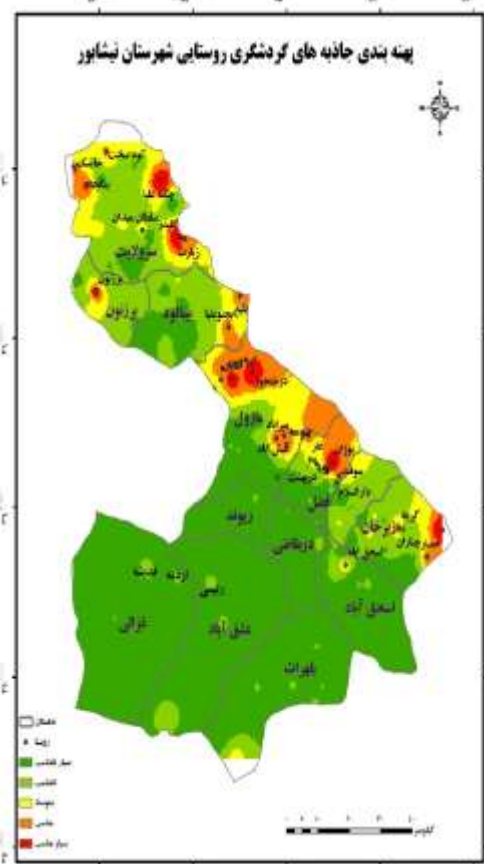

شکل ۱۳. نقشه محورهای توسعه گردشگری روستایی

بررسی جاذبه‌های گردشگری ۲۳۳ روستا در سطح شهرستان نیشابور نشان می‌دهد از نظر جاذبه‌های طبیعی ۱۹/۱۰ درصد از پهنه شهرستان در وضعیت مناسب و ۱۵/۴۷ درصد در وضعیت بسیار مناسب؛ از نظر جاذبه‌های فرهنگی ۱۲/۴۱ درصد در وضعیت مناسب و ۰/۵۱ درصد در وضعیت بسیار مناسب و از نظر جاذبه‌های تاریخی ۵/۷۲ درصد از پهنه شهرستان در وضعیت مناسب و ۰/۶۷ درصد در وضعیت

قابلیت‌سنجی روستاهای شهرستان نیشابور از نظر جاذبه‌های گردشگری

با ترکیب نقشه‌های جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی (۴۴ نقشه) پهنه‌های مساعد توسعه گردشگری روستایی مشخص شد. در مجموع پهنه‌های بسیار مساعد از نظر جاذبه‌های گردشگری شامل روستاهای دیزبادعلیا، بوژان، سوقند، کلیدر، چکنه‌علیا، گرینه، حصار، گرینه، برزنون، ینگجه، درختجوز، ینگجه، خایسک، عیش‌آباد، غار، طاقان و پهنه‌های مناسب شامل روستاهای سلطان میدان، بقیع، بجنوعلیا، اریه، بوژآباد، اسحاق‌آباد، فدیشه، چناران، صومعه، میرآباد، غار، دامن‌جان، رود، حصار، رئیسی، حصارسرخ، کوه سخت، قرار دارند (جدول ۹). در مجموع در سطح شهرستان نیشابور ۲۲ نقطه روستایی از نظر جاذبه‌های طبیعی گردشگری، ۱۷ نقطه از نظر جاذبه‌های فرهنگی گردشگری روستایی و ۱۱ نقطه از نظر جاذبه‌های تاریخی گردشگری روستایی از اولویت مطالعاتی پایه جهت توسعه گردشگری برخوردار هستند.

شکل ۱۲. نقشه پهنه‌های توسعه گردشگری روستایی در نهایت محورهای زیر به عنوان محورهای اصلی گردشگری روستایی شناخته شدند (شکل ۱۳).

نیشابور بازدید کردند که ۵۳ درصد نسبت به مدت مشابه سال گذشته افزایش داشته است و در مجموع ۳۵۸ هزار نفر معادل ۶۷ درصد از جاذبه‌های گردشگری شهری و مجموعاً ۱۷۲ هزار نفر معادل ۳۲ درصد از جاذبه‌های گردشگری نواحی روستایی (مانند: دهکده و مسجد چوبی نیشابور با ۲۲ هزار بازدیدکننده) بازدید کرده‌اند. (سازمان گردشگری شهرستان نیشابور، ۱۳۹۷). از قابلیت‌های نواحی روستایی شهرستان نیشابور در زمینه گردشگری می‌توان به دارا بودن آثار منحصر به فرد تاریخی ثبتی در فهرست آثار ملی، وجود آرامگاه مفاخر و مشاهیر فرهنگی و بقاع متبرکه؛ برخورداری از آداب و رسوم و سنن فرهنگی بومی، بازی‌های محلی و برگزاری جشنواره‌های خاص، وجود مناطق بکر اکوتوریسم و بیابانات در دامنه جنوبی بینالود، رودخانه‌ها و آبشارها، درختان کهن‌سال، اردوگاه بین‌المللی باغرود، دارا بودن بیش از ۱۵ رودخانه دائمی و فصلی، دو منطقه حیات وحش حفاظت‌شده رئیسی و حیدری، وجود ارتفاعات و قله بینالود (بام خراسان)، صنایع دستی متعدد و متنوع نظیر قالی‌بافی، سفالگری، فیروزه‌تراشی، منبت و معرق‌کاری، کاشی‌کاری، قلم‌زنی، گیوه‌بافی، آهنگری، فرت بافی، حصیربافی اشاره کرد. اما مسئله، چگونگی رقابت‌پذیری، بازاریابی و جذب گردشگر است که به فراوانی نسبی استعدادهای طبیعی (منابع طبیعی، تاریخی و فرهنگی)، فناوری‌های مختلف مناطق و بهره‌وری بالا و سایر عوامل برمی‌گردد. به عبارتی اولین مرحله از فرایند توسعه گردشگری روستایی انتخاب پهنه‌ها و عرصه‌های توسعه گردشگری است که قابلیت گردشگری را داشته باشند. لذا این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد پتانسیل‌محور در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی، با شناسایی و طبقه‌بندی انواع جاذبه‌ها، پهنه‌بندی انواع گردشگری انجام و با توجه به ماهیت گردشگری‌های پهنه‌بندی شده، فعالیت‌های تفریحی مناسب با هر نوع گردشگری انتخاب و جانمایی شود. لذا با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) به ارزیابی منابع قابلیت‌های موجود در روستاهای شهرستان نیشابور برای توسعه گردشگری پرداخته شد. به‌طور کلی، مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره مبتنی بر سیستم اطلاعات جغرافیایی با انعطاف‌پذیری بالا در ترکیب ورودی‌های مختلف امکان دستیابی به نتایج یک تصمیم‌گیری مکانی با درجات مختلف را فراهم می‌کند با توجه به نتایج حاصل، رویکردی کاربردی برای تحلیل فضایی پهنه‌های دارای جاذبه‌های گردشگری براساس مدل سلسله مراتبی AHP به

بسیار مناسب قرار دارند. و در کل ۱۵/۵ درصد از پهنه شهرستان از نظر ظرفیت جاذبه‌های گردشگری روستایی در وضعیت مناسب و خیلی مناسب، ۴۶/۶ درصد در وضعیت بسیار نامناسب و ۱۶/۶ درصد نامناسب و ۲۱/۲ درصد در وضعیت متوسط جاذبه‌های گردشگری روستایی قرار دارند.

جدول ۱۰. مساحت پهنه‌ها از نظر جاذبه‌های گردشگری

کیفیت	جاذبه‌های طبیعی		جاذبه‌های فرهنگی	
	مساحت (متر)	درصد	مساحت	درصد
بسیار نامناسب	۵۸۲۸۱/۸	۴۲/۳	۸۱۹۱۱/۴	۴۳/۱
نامناسب	۱۶۲۸۳/۷	۱۱/۸	۴۴۵۲۵/۶	۲۳/۴
متوسط	۱۵۴۶۵/۴	۱۱/۲	۳۸۹۷۵/۲	۲۰/۵
مناسب	۲۶۲۹۸/۹	۱۹/۱	۲۳۵۸۴/۹	۱۲/۴
بسیار مناسب	۲۱۳۰۵/۳	۱۵/۵	۹۷۹/۸	۰/۵
کیفیت	جاذبه‌های تاریخی		کل	
	مساحت (متر)	درصد	مساحت	درصد
بسیار نامناسب	۴۲۱۲۰/۶	۳۰/۶	۶۴۱۴۹/۶	۴۶/۶
نامناسب	۵۷۱۹۳/۵	۴۱/۶	۲۲۸۶۶/۸	۱۶/۶
متوسط	۲۹۵۰۲/۸	۴۱/۶	۲۹۲۱۳/۳	۲۱/۲
مناسب	۷۸۸۳/۰	۵/۷	۲۰۳۸۳/۹	۱۴/۸
بسیار مناسب	۹۳۵/۳	۰/۷	۱۰۲۱/۶	۰/۷

بحث و نتیجه‌گیری

تجربه بشری، به‌ویژه در چند دهه اخیر نشان از آن دارد که یکی از راه‌های توسعه مناطق روستایی تنوع‌بخشی به اقتصاد در راستای ایجاد اشتغال و افزایش درآمد است. در این بین، گردشگری می‌تواند به‌عنوان یکی از راهکارهای مناسب برای توسعه مناسب مناطق روستایی مدنظر قرار گیرد (بهرامی‌جاف و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۶). در میان شهرستان‌های استان خراسان رضوی، مشهد، نیشابور و سبزوار به ترتیب بیشترین جاذبه‌ها و حجم گردشگر را پیش از شیوع بیماری کرونا به خود اختصاص داده‌اند (پژوهشکده گردشگری، ۱۳۹۷: ۴۶). بر اساس آمار سازمان گردشگری شهرستان نیشابور در بهار ۱۳۹۷ حدود ۵۳۰ هزار گردشگر در سفر به این شهرستان از اماکن مختلف

منطقه مورد مطالعه، پیشنهاد می‌شود توسعه گردشگری روستایی به عنوان راهبردی مؤثر که در مطالعات مختلف بر آن تأکید شده است، در پهنه‌های مناسب و بسیار مناسب که حدود ۱۵/۵ درصد از سطح شهرستان را به خود اختصاص داده است، مورد توجه قرار گیرد. نتایج می‌تواند به متولیان امر و سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان نیشابور ذهنیتی ملموس از پتانسیل‌های موجود در سطح

روستاها ارائه کند تا با استفاده از این آگاهی به مدیریت بهینه امور گردشگری روستایی در راستای بهره‌مندی هرچه بیشتر از مواهب پدیده عصر حاضر اقدام کنند. این پژوهش نوعی امکان‌سنجی و برنامه عملیاتی توریسم روستایی را مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهد و از این رهگذر باب مطالعات جدیدی را برای احیا هویت و قابلیت‌های نهفته در بطن این منطقه می‌گشاید. لذا پیشنهاد می‌شود: نخست، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در گردشگری تمرکز فضایی خود را از رویکرد نقطه‌ای به رویکرد محوری تغییر دهد و این محورها را به عنوان برنامه‌های جامع گردشگری منطقه‌ای استراتژیک فضایی تجهیز کند. دوم، توسعه گونه‌های مختلف گردشگری از جمله طبیعت‌گردی، ورزش، درمانی، فرهنگی، زیارتی و باستان‌شناسی را می‌توان طوری برنامه‌ریزی کرد که نهادها و سازمان‌های بخشی بتوانند اهداف گردشگری خود را در نواحی روستایی توسعه دهند.

منابع

بخشی‌نژاد، محمود (1399). تبیین ظرفیت‌های گردشگری برای توسعه مناطق روستایی استان چهارمحال و بختیاری. *برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۱۰(۴)، ۲۳-۱.

بهرامی‌جاف، ساجد، صالح‌آبادی، ریحانه و شیوراک، رحیم (۲۰۲۱). اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری در مناطق مرزی، نمونه موردی: شهرستان پاوه. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۲۵(۲)، ۳۵-۶۲.

تبریزی، نازنین و زاهدی‌کلاکی، ابراهیم (۲۰۱۸). ارزیابی توان اکولوژیک و شناسایی مناطق مستعد توسعه اکوتوریسم پایدار با روش‌های MCE و WLC، مورد مطالعه: شهرستان گرگان. *فضای جغرافیایی*، ۱۸(۶۳)، ۲۲۴-۲۰۷.

جهانگیر، محمدحسین، زاهدی، سینا و موسوی‌رینه، سیده-مهسا (۱۳۹۹). ارزیابی توان اکوتوریستی پارک چمران کرج با استفاده از مدل SWOT و ماتریس ذینفعان.

منظور توانمندی توسعه گردشگری روستایی در شهرستان نیشابور ارائه شد و نقشه‌های کمیت و کیفیت جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی روستایی به دست آمد با توجه به نظر کارشناسان بهترین جاذبه‌ها (بالاترین وزن و اهمیت) و ضعیف‌ترین جاذبه‌ها (کمترین وزن و اهمیت) انتخاب شدند، درجات مختلف مناسب بودن در تصمیم‌گیری شامل زنجیره پیوسته‌ای از مقادیر خیلی پایین به مقادیر خیلی بالاست، در این زنجیره پیوسته، مقادیر خیلی پایین پتانسیل کمی برای هدف مورد نظر دارند و برعکس مقادیر خیلی بالا، پتانسیل بالایی برای هدف مورد نظر دارند. مکان‌های دارای مقادیر بالا مکان‌های هستند که در تمام معیارها بیشترین مقدار را دارند. بنابراین سرمایه‌گذار بدون هیچ ریسکی می‌تواند در این مکان به توسعه گردشگری اقدام کند. زیرا در این مناطق معیارها جامعیت بیشتری داشته و بهترین شرایط ممکن را دارند. در نهایت با استفاده از نقشه معیارها و وزن معیارهای استاندارد شده، نقشه نهایی کیفیت جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی در مناطق روستایی تهیه شد. روستاهای دارای پتانسیل بالاتر به صورت نواری از حاشیه شمال شرق به شمال شرقی غرب شهرستان در روستاهای کلیدر، بوژان، چکنه علیا، سلطان میدان، خایسک، برزنون، گرینه، حصار، میرآباد، اسحق‌آباد، درختجوز، دیزبادعلیا، ینگجه، بوژآباد، بجنوعلیا، سوقند، کوه سخت، تیران، اینچگان، طاقان، بقیع، زهان و صومعه قرار دارند. در مجموع ۴۶/۶ درصد مساحت شهرستان از نظر جاذبه‌های گردشگری روستایی در وضعیت بسیار مناسب، ۱۶/۶ درصد نامناسب، ۲۱/۲ درصد متوسط، ۱۴/۸ درصد مناسب و ۰/۷۴ درصد بسیار مناسب هستند. بدیهی است توسعه متعادل و پایدار گردشگری روستایی در گرو تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی درباره همه عناصر موجود و توزیع خدمات مناسب در راستای تمام محورهای گردشگری است که این نتایج با یافته‌های Huong & et al, 2018، حبیبی و همکارانش در سال ۱۳۹۹، بخشی‌نژاد در سال ۱۳۹۹ و Trukhachev, 2015 مطابقت دارد.

نقشه پهنه‌بندی جاذبه‌های گردشگری در شهرستان در طیف بسیار مناسب تا بسیار نامناسب در این پژوهش امکان تعیین و انتخاب مکان و روستاهای بهینه را برای سرمایه‌گذاران، برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان فراهم می‌سازد. لذا با توجه به روند کاهشی جمعیت روستایی و آمارهای مهاجرت به منظور تنوع بخشی اقتصادی، حفظ جمعیت و توسعه روستاهای

- فصلنامه اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، ۹(۴)، ۲۳۴-۲۲۶.
- حبیبی، پیمان(۱۳۹۹). بررسی چالش‌ها و ظرفیت‌های توسعه گردشگری به منظور الگوی گردشگری پایدار در شهر نودشه. پایانامه کارشناسی‌ارشد. گروه مدیریت - مدیریت جهانگردی - برنامه‌ریزی گردشگری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آموزش عالی باختر ایلام.
- خاکپور، براتعلی و کمانداری، محسن(۱۳۹۵). مکانیابی پهنه‌های مناسب به‌منظور ایجاد مسیر پیاده‌گردشگری در بافت تاریخی شهر کرمان با استفاده از GIS. نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۶(۳)، ۸۴-۶۳.
- رشیدکلویر، حجت‌اله، غفاری‌هشجین، نعیم، باقری، اصغر و حیدری ساربان، وکیل(۱۳۹۹). بررسی زمینه‌های توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری مطالعه موردی: روستای کزج شهرستان خلخال. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۵(۳):۹۲۲-۹۰۵.
- شوهانی، نادر، نیک‌سرشت، مهدی و احمدی، مهدی(۱۳۹۷). ارزیابی توان محیطی برای توسعه طبیعت‌گردی در شهرستان ایلام با استفاده از مدل AHP. فصلنامه علمی فرهنگ ایلام، ۱۹(۵۸-۵۹)، ۷۷-۹۳.
- شهریاری، سید کمال‌الدین، کریم‌زاده، علی و شهریاری، شهرزاد(۱۳۹۸). اولویت‌بندی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در محدوده‌های بازآفرینی شده تاریخی، مطالعه موردی: محدوده تاریخی زندیه شیراز. هویت شهر، ۱۴(۱):۶۱-۷۴.
- صالح‌پور، طاهره(۱۳۹۸). شناسایی ظرفیت‌های توسعه گردشگری روستایی شهرستان کلپیر مطالعه موردی: مناطق روستایی بخش ابش احمد. پایانامه کارشناسی‌ارشد، گروه علوم جغرافیایی، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز.
- عابدی، سمانه و صداقت، ملیحه(۱۳۹۸). تعیین مولفه‌های توسعه اقتصاد گردشگری ایران با تاکید بر تغییرات اقلیمی. اقتصاد محیط زیست و منابع طبیعی، ۳(۷)، ۹۴-۷۳.
- عباس‌آبادعربی، محبوبه(۱۳۹۹). شناسایی پتانسیل‌ها و چشم‌انداز گردشگری روستایی در منطقه نمونه گردشگری دره میلانو. پایانامه کارشناسی‌ارشد، گروه مدیریت جهانگردی، دانشکده مدیریت، موسسه آموزش عالی شان‌دیز.
- علیزاده زوارم، علی، شفایی‌فلاح، مصطفی(۱۳۹۷). آموزش جامع روش تحلیلی سلسله‌مراتبی (AHP) با استفاده از نرم‌افزار expert choice. تهران: انتشارات صالحیان.
- علیزاده، رضا، ایزدی، حسن و آراسته، مجتبی(۱۳۹۹). رتبه‌بندی ظرفیت گردشگری ورزشی طبیعت‌محور در محورهای گردشگری استان لرستان. گردشگری و توسعه، ۹(۴)، ۲۶۷-۲۴۹.
- کامران، حسن، علیزاده، محمد و نیکبخت، ریحانه(۱۳۹۹). ارزیابی توانمندی‌های ژئوسایت‌های منتخب استان اصفهان با مدل بریلها. جغرافیا، ۱۸(۶۴)، ۲۲-۵.
- قدسی‌پور، حسن(۱۳۹۸). فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP). تهران: دانشگاه صنعتی امیرکبیر.
- کمانداری، محسن، چهارراهی، مسعود و قربانپور، حشمت(۱۳۹۹). پتانسیل‌های اکوتوریسم استان کرمان زمینه برای توسعه گردشگری آینده. جغرافیا و روابط انسانی، ۳(۲)، ۳۹-۲۷.
- محمدی‌ترکمانی، حجت، طاهرخانی، علیرضا و فلاح‌پور، سجاد(۱۳۹۸). ارزیابی توان اکولوژیکی شهرستان میانه در راستای توسعه اکوتوریسم با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۹(۵۵)، ۲۱۵-۲۳۲.
- مشکینی، ابوالفضل، بهنام‌مرشدی، حسن و برغمندی، مجتبی(۱۳۹۷). تحلیل و سطح‌بندی فضایی محورهای گردشگری روزانه استان تهران بر مبنای خدمات و تسهیلات گردشگری. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۳۲(۲)، ۱۳۲-۹۵.
- مطیعی‌لنگرودی، سیدحسین، شریفی، انور و رضائیه‌آزادی، مریم. امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران (بخش تخت سلیمان شهرستان تکاب). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۸(۲۴)، ۱۶-۱.
- موسوی‌ندروند، سیده‌شهناز، عیسی، حامد و شرقی، سیامک(۱۳۹۸). شناسایی و ارزیابی سایت‌های مستعد توسعه گردشگری در محور خرم‌آباد - پلدختر. کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان.

- Albu, R. G., & Cîmpean, R. (2017). Opinions on the main elements to be considered in potential assessment models in tourism. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences. Series V*, 10(1), 69-78.
- Avcikurt, C., Dinu, M., Hacıoglu, Necdet. EFE, R., Soykan, A. (2016). *Tourism, Environment and Sustainability*, ISBN 978-954-07-4021-8.
- Aziz, R. C., Hashim, N. A. A. N., & Awang, Z. (2018). Tourism development in rural areas: Potentials of appreciative inquiry approach. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 10(1), 59-75.
- Cetinkaya, C., Kabak, M., Erbaş, M., & Özceylan, E. (2018). Evaluation of ecotourism sites: a GIS-based multi-criteria decision analysis. *Kybernetes*, 47(8), 1664-1686.
- Çetinkaya, C., Kabak, M., Erbaş, M., & Özceylan, E. (2018). Evaluation of ecotourism sites: a GIS-based multi-criteria decision analysis. *Kybernetes*.
- Curcic, N., Mirković Svitlica, A., Brankov, J., Bjeljac, Z., Pavlović, S., & Jandžiković, B. (2021). The Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village. *Sustainability*, 13(12), 6747.
- Dordevic, D. Z., Susic, V., & Janjic, I. (2019). Perspectives of development of rural tourism of the Republic of Serbia. *Economic Themes*, 57(2), 219-232.
- Gunduz, C. O. A. D. E., & Agayi, C. O. (2020). An Evaluation of Rural Tourism Potential for Rural Development in Kenya.
- Hoang, H. T., Truong, Q. H., Nguyen, A. T., & Hens, L. (2018). Multicriteria evaluation of tourism potential in the central highlands of Vietnam: Combining geographic information system (GIS), analytic hierarchy process (AHP) and principal component analysis (PCA). *Sustainability*, 10(9), 3097.
- Lourens, M. (2007). *The underpinnings for successful route tourism development in South Africa* (Doctoral dissertation, University of the Witwatersrand).
- Martínez, J. M. G., Martín, J. M. M., Fernández, J. A. S., & Mogorrón-Guerrero, H. (2019). An analysis of the stability of rural tourism as a desired condition for sustainable tourism. *Journal of Business Research*, 100, 165-174.
- Miller, G.T. (1995), *Environment Resource Management*, Wadworth Pub. C. 592.
- Okech, R., Haghiri, M., & George, B. P. (2015). Rural tourism as a sustainable development alternative: An analysis with special reference to Luanda, Kenya. *CULTUR-Revista de Cultura e Turismo*, 6(3), 36-54.
- Pejanović, R., Demirović, D., Đorđević, J., & Radović, G. (2014). Potentials for development of rural tourism in Bački Petrovac municipality. *Економика пољопривреде*, 61(2), 487 - 500.
- Slehat, M. (2018). *Evaluation of Potential Tourism Resources for Developing Different Forms of Tourism: Case Study of Iraq Al-Amir and Its Surrounding Areas-Jordan* (Doctoral dissertation, Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt).
- Soltani Moqadas, R. (2018). The Role of Rural Tourism in Sustainable Rural Development: A Case Study of Shandiz Rural Region, Khorasan Razavi Province, Iran. *Journal of Sustainable Rural Development*, 2(1),

- 61-76.
- Tomić, N., Antić, A., Marković, S. B., Đorđević, T., Zorn, M., & Valjavec, M. B. (2019). Exploring the potential for speleotourism development in eastern Serbia. *Geoheritage*, 11(2), 359-369.
- Trukhachev, A. (2015). Methodology for evaluating the rural tourism potentials: A tool to ensure sustainable development of rural settlements. *Sustainability*, 7(3), 3052-3070.
- United Nations World Tourism Organization, 2020.